

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*

The Founding and Activities of American Friends of Turkey

Hikmet ÖKSÜZ - İsmail KÖSE**

Öz

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk modernleşme ve kalkınmasına destek sağlamayı amaçlayan Batı menşeli birkaç kuruluş arasında gelir. Cemiyetin kurucuları, İstanbul'daki ABD Temsilcisi Yüksek Komiser Amiral Bristol ve YWCA'nın İzmir görevlisi Asa K. Jennings'dir. Jennings, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarıldığı esnada önce Rum mültecilerin tahliyesiyle, daha sonra da Bristol'un önerisi ve desteğiyle Türk modernleşmesini ve eğitim düzeyini yükseltebilecek girişimlerle ilgilendi. Türkiye'deki eğitim ve sosyal hizmet faaliyetleri için maddi destek sağlayan bağışçılar ilk yıllarda farklı isimler altında faaliyet gösterdiler. 1925 yılından itibaren bağışçıların ve kurumsal çalışmaların tek çatı altında toplanması amacıyla Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti oluşturuldu.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren başlatılan ve büyük oranda İzmir, başkent Ankara ve daha sonra İstanbul ile sınırlı kalan faaliyetler Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modernleşme sürecine örnek teşkil edecek katkılar sağladı. Cemiyet, tescil tarihi olan 1930 yılından 1934 yılına kadar aktif faaliyetlerde bulundu. Dönemin ekonomik krizleri ve dolardaki değer kaybı Cemiyet'in çalışmalarını olumsuz etkiledi. 1935 yılından itibaren faaliyet alanındaki bir kısım konuları Türk kuruluşlara devredilerek daha çok Türkiye'nin ABD'de tanıtımıyla ve Türk öğrencilere burs sağlanması çalışmalarına ağırlık verildi. II. Dünya Savaşı başladığında Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti saha çalışmalarını asgari düzeye çekerek ekonomik krizi aşmaya çalıştı. Bu çalışmada, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri, ABD Kongre Kütüphanesi Bristol Vesikalari içinde bulunan arşiv yazışmalarından faydalanılarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Jennings, Eğitim, Amerika, Ankara, Sosyal Hizmet

Abstract

American Friends of Turkey Association one of the few western originated organization tried to assist and provide support to Turkish modernization after very proclamation of the Turkish Republic. Founders of the Association were Admiral Bristol who was US High Commissioner in Istanbul and Asa K. Jennings who was field representative of YMCA in İzmir city. When Greek invasion on İzmir came to an end Jennings first engaged with evacuation of Rum migrants and later by Bristol's advice and encouragement engaged with providing support to Turkish modernization and education system. Donors who affording funds for social services and educational works in Turkey at the beginning assembled under different named organizations. Beginning with 1925 to gather donors and cooperate works under a single association, American Friends of Turkey has been established.

* Makalenin Geliş Tarihi: 25.05.2016, Kabul Tarihi: 21.10.2016

** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
E-posta: h.oksuz@ktu.edu.tr, -Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: ismailkosetr@ktu.edu.tr

gazi

Akademik
Bakış

1

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

The activities during the first years of Turkish Republic afforded master contributions to the Turkish modernization process which they started soon after the proclamation of the Republic. They were mostly restricted by İzmir, capital Ankara and later İstanbul cities. The Association after its official endorsement in the year of 1930 continued its active works until the year of 1934. Economic crisis and devaluation of dollar had negative effects on works hitherto after 1935 the Association decided a gradual transfer of her field works to the relevant Turkish authorities and minimize budget spending focus publicizing of Turkey in US and grant tuitions to eligible Turkish students. This paper will examine Bristol archive papers which they are in US Congress Library Manuscript Division and tackle with the foundation and works of American Friends of Turkey.

Keywords: Jennings, Education, USA, Ankara, Social Services

Giriş

Türk-Amerikan ilişkileri ABD'nin bağımsızlığını ilan ederek egemen devlet statüsünü elde ettiği Paris Barış Antlaşması'nın (1784) yürürlüğe girmesinden 8 yıl sonra, uzun bir müzakere süreci sonucunda 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanabilen Ticaret ve Seyrüsefayın Antlaşması ile başladı ve karşılıklı konsüler atamalarla resmîyet kazandı. Bu tarihten itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar giden süreçte iki ülke ilişkilerinde Osmanlı vatandaşlarını, özellikle her gün daha fazla güç kaybeden İmparatorluğun Hıristiyan ekalliyetlerini kışkırtarak isyana teşvik eden Boston merkezli *American Board of Commissioners for Foreign Missions*'a (ABCFM) bağlı misyonerlerin neden olduğu çok sayıda sorunla karşılaşıldı. Özellikle 20. yüzyılın son döneminde karşılaşılan gerginlik ve yüksek tansiyona rağmen iki ülke arasında bir sıcak çatışma durumu yaşanmadı. I. Dünya Savaşı'nın üçüncü senesinde 1917 yılı Nisan ayında ABD'nin Mütteliklerin yanında savaşa girişiyse Osmanlı Devletiyle olan diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak sonlandırıldı.

Bu tarihten itibaren Türk-ABD diplomatik ilişkileri İstanbul'da İsviçre, Washington'da İspanya temsilcilikleri üzerinden yürütüldü. 1919 yılı başında donanma subayı Amiral Mark Lambert Bristol, Yüksek Komiser unvanıyla İstanbul'a atandı. Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki savaş durumu 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla sonlandırıldı ve diplomatik ilişkiler yeniden kurulmaya başladı. Bundan 13 gün sonra 6 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan antlaşmayla 1917 yılından beri kopuk olan diplomatik ilişkiler yeniden kurulmaya çalışıldı, ancak Amerika'nın iç gündemindeki gelişmelere bağlı olarak iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması 1927 yılına kadar sarktı. Bu gecikmede yine misyonerler ve Amerika'ya göçerek aktif bir lobi oluşturan Osmanlı uyruğu Ermeniler etkin oldu. Ermeniler, ticaretle ilgilendikleri, Ortodoks Hıristiyanlar tarafından hor görüldükleri için tereddüt etmeden ABD'ye göç ettiler. ABD'de en önemli destekçileri en başından itibaren misyonerler oldu.¹

Milli Mücadele döneminde ABD tarafsızlığını korumuş olmasına rağmen Yunanlılar'ın İzmir'i işgali, Doğu illerinde bir Ermeni Devleti kurulma-

1 Şenol Kantarcı, "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşumu ve Lobi Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları*, S. 1, Mart-Mayıs 2001.

Görüş

sı ve İstanbul'un uluslararası bir şehir haline getirilmesi gibi planlar Başkan Woodrow Wilson tarafından desteklenmiştir. ABD Senatosu, Ermeni güdüm teklifini reddettiği için Doğu'da bir Ermeni Devleti kurulamamıştır. Söz konusu dönemde Amerikalı tüccar ve misyoner kurumları Anadolu'daki faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.²

Bu süre zarfında Amiral Bristol ve yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı sağlamak isteyen Amerikalılar sayısı çok sınırlı olmasına rağmen hem iki ülke ilişkilerinin sağlam temeller üzerinde gelişmesi hem de Türk modernleşmesine katkı sağlanabilmesi amacıyla bazı dernekler kurdular.

Zikredilen dernekler arasında; 1927 yılı başında imzalanan *modus vivendi* ile başlayan karşılıklı diplomatik ilişkiler neticesinde ABD'ye atanan Ahmet Muhtar Bey'in [Mollaoğlu] ve Bristol'un önerisiyle *Young Men's Christian Association* (YMCA) (Genç Hıristiyan Erkekler Birliği) temsilcisi Asa Kent Jennings'in gayretleri ile kurulan ve 1930 yılında New York'ta tescil edilen "Türk Amerikan Dostluk Cemiyeti" özel öneme sahiptir. Diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra Türkiye'deki görevi sona eren Amiral Bristol, Amerika'ya döndükten sonra iki ülke ilişkilerinin güçlenmesi ve Türk modernleşmesine, özellikle maarif alanındaki iyileştirme çalışmalarına destek vermeye devam etmiş, bu alanda aktif olarak çalışmıştır.

Bu çalışmada I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de ve ABD'de kurulan dernekler ve yardım cemiyetleri içinde özel bir yere sahip olan "Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti" dönemin Amerikan ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) arşiv vesikaları üzerinden incelenerek, cemiyet ve üyeleri tarafından gerçekleştirilen çalışmaların Türk modernleşmesi üzerindeki etkileri irdelenecektir. 1970'li yıllarda "Türkiye'nin Amerikalı Dostları" adıyla yeni bir topluluk oluşturulmuştur. Söz konusu topluluğun merkezi Washington'dadır. Faaliyetleri 1930'lu yıllarda kurulan ile benzerdir ve çalışmaları halen devam etmektedir.³ Bu çalışmanın konusu olan ve 1930 yılında tescil edilen "Türkiye'nin Amerikalı Dostları" Cemiyeti'nin zikredilen dernekle herhangi bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla bu çalışmanın kapsamı 1925 yılında *American Friends of Turkey* (AFT) (Türkiye'nin Amerikalı Dostları) adıyla faaliyete başlayan ve beş yıl sonra tescil edilen AFT ile sınırlı tutulmuştur.

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin Kuruluşu Öncesinde Yürütülen Çalışmalar

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin (AFT) merkezi New York'tur. Cemiyetin adresi "19 West 44th Street New York / ABD" şeklindedir. Kurucuların büyük kısmı daha önce Türkiye'de görev yapmış Amerikalı diplomat, subay,

2 Bilgi için bkz. Kenan Özkan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Abd İlişkileri (1918-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016; Maj. Gen. James Harbord, *Report of the American Military Mission to Armenia*, Government Printing Office, Washington 1920.

3 <http://www.americanfriendsofturkey.org/> [erişim tarihi 08/02/2016].

gazi

Akademik
Bakış

3

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

uzman, sivil toplum örgütü mensubu, tacir ve az sayıda misyonerden oluşmaktaydı. Cemiyetin ilan ettiği iki temel amacı vardı: 1-Cemiyet mensupları Türkiye'nin ABD'de ya yanlış tanıtıldığını ya da hiç bilinmediğini görerek Türkiye ve Türkler hakkında Ermeni lobileriyle misyonerlerin oluşturduğu olumsuz imajı düzeltmek istiyorlardı. Türkiye'de çalıştıkları süre içerisinde gerçeklerin ABD'de anlatıldığından ve medya organlarının yansıttığından çok farklı olduğuna şahit olmuşlardı. 2- Türk modernleşmesine destek vermek, ABD'yi Türkiye'de tanıtmak ve özellikle Türk öğrencilerin ABD'deki modern eğitim olanaklarından yararlanmalarını hedeflemekteydiler. Zikredilen amaç Cemiyet'in bastırılmış olduğu tanıtım kitapçığının ilk sayfasında açıkça anlatılmaktadır.⁴ Cemiyet faaliyetleri çok uzun süreli olamadığı için çalışmalarda güdülen amaçın siyasi kazanım niyeti taşıyıp taşımadığını tam olarak tespit etmek olası değildir. Zira, çalışmada ele alınan döneme ait arşiv vesikalarında bu yönde bilgi verebilecek herhangi bir kayıt mevcut değildir.

AFT'in kuruluş fikri ilk olarak 1922 yılı Eylül ayında Türk Ordusu İzmir'i Yunanlılardan geri aldıktan sonra ortaya çıktı. Cemiyetin fikir babası İzmir işgalden kurtarıldığında Amerika YMCA Uluslararası Komitesi'nde Sekreterlik görevini yürüten Asa Kent Jennings'tir. Jennings, İzmir işgal altındayken şehirde yaşayan Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Avrupalılara insani yardım sağlanması işini üstlenmişti. Türk Ordusu 9 Eylülde İzmir'e girdiğinde gönüllü olarak Yunan Ordusunu takip ederek İzmir'e sığınmış Rumların Yunanistan'a naklinin sağlanmasıyla görevlendirilmiştir. Rum mültecilere Anadolu'ya geldikleri yerlere geri yerleştirilmek ya da Yunanistan'a gönderilmek şeklinde iki seçenek sunulmuş, mülteciler işgal esnasındaki tutumları nedeniyle birinci teklifi reddederek Yunanistan'a gitmek istemişlerdi. Dönemin raporlarına göre: İzmir'den 300.000 ve diğer limanlardan yaklaşık yarım milyon Rum göçmenin Yunanistan'a nakli sağlanmıştı.⁵ Bu çalışmalar esnasında ve Lozan Antlaşması (1923) sonrası Türk-Yunan esirlerin karşılıklı değişimi çalışmalarında yine Jennings aktif görev almış, gönüllü çalışmaları İstanbul'da ABD'yi temsilen Yüksek Komiser unvanıyla görev yapan Amiral Bristol'un sağladığı donanma destroyerleri tarafından desteklenmişti.⁶

İzmir işgalden kurtulduktan sonra, Yakın Doğu Yardım Örgütü (NER) başta olmak üzere, Kızılhaç, Amerikalı Kadınlar Hastanesi, *Young Men Christian Association* (YMCA), *Young Women Christian Association* (YWCA), Dostlar Kulübü ve çok sayıda Avrupa menşeli yardım kuruluşu faaliyetlerini ya Yunanistan'a kay-

4 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 3.

5 *Library of Congress Manuscript Division (LCMD) The Papers of Mark L. Bristol-64*, Momerandum Regarding the Organisation and Incorporation Meeting of American Friends of Turkey, 11 June 1930.

6 Milli Mücadele esnasındaki Türk karasularında faaliyet gösteren ABD Donanma araçları için bkz. Hikmet Öksüz ve İsmail Köse, "Milli Mücadele Döneminde Karadeniz'deki Amerikan Savaş Gemileri", *IV. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon 2012. s. 265-284.

dırmış ya da buradaki yardım çalışmalarına devam ederek Meriç'in doğusunda faaliyet göstermemeyi tercih etmiştir. Oysa, savaşın asıl yıkımı Anadolu'da yaşanmıştı ve işgalci Yunan Orduları mağlup bir durumda İzmir'e doğru ricatları esnasında geçtikleri köy ve kasabaları yakmış yıkmışlardı. Buna rağmen Anadolu'dan gelen sığınmacılara yardım bahanesiyle batı menşeli hemen tüm yardım kuruluşları Yunanistan merkezli bir çalışma yürütmekteydi. Keyfiyetin farkında olan Amiral Bristol'un girişimi ve Ankara'nın desteğiyle benzer yardım çalışmalarının Türkiye'de de yürütülmesi için Asa Kent Jennings görevlendirilmiştir. Bristol, Cemiyet'in çalışmalarında adının geçmesinin Washington'da bazı rahatsızlıklara neden olacağını düşünerek, desteğini perde arkasından vermeyi tercih etmiştir.⁷ Jennings, Bristol ile aynı fikirleri paylaşan bir elin parmaklarını geçmeyen Amerikalılar arasındaydı ve kalkınma yolunda Türkiye'ye yardım edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Jennings'in Türkiye ve Türkler ile ilgili düşüncelerini 1929 yılı Ekim ayında Bristol'a yazdığı mektuptan saptamak mümkündür: "...Türkiye'de yapmaya uğraştığım çalışmalara olan ilginizden kuşku yok... Türklere, Türkiye'ye ve [Türkiye'nin] geleceğine yönelik ikimizin sahip olduğu görüş açısının ortak ve aynı olduğundan da eminim."⁸

Jennings'in görevlendirilmesiyle oluşturulan ve "Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılan ilk girişim daha sonra Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Anadolu Projesi'nin teşkili Genç Hıristiyan Erkekler Birliği (YMCA) tarafından onaylanmıştır. Buna karşın Cemiyet "Türkiye'nin Amerikalı Dostları" (AFT) şeklinde adlandırılan hayırseverler topluluğu tarafından finanse edilmiştir ve bağımsız bir bütçesi vardı.⁹

Yukarıda zikredilen girişimlerin yapıldığı esnada savaş sonrası düzenlemeleri için Türkiye'de acil yardıma ihtiyaç vardı. Osmanlı Devleti'nin son elli yılında, 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) dâhil, Yunan Harbi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı gibi beş büyük savaş yaşanmıştı. Zikredilen savaşların son halkası Milli Mücadele'dir. Hemen hemen kesintisiz bir şekilde devam eden savaşlar serisi sonrasında Anadolu yıkılıp yıkılmış, savaşın askeri ve ekonomik yükünü taşımak zorunda kalan Türk halkı ekonomik ve sosyal bir çöküntü yaşamıştı. Zikredilen dönemde ne eğitim ne de sağlık alanında sürdürülebilir bir reform ya da ıslahat uygulamaya konulmuş, ne de uygulanmada olanlar başarı şansı bulmuştu. Mevcut şartlar altında Anadolu'da hızlı bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmesi gerekiyordu.¹⁰

Sağlık, eğitim, adalet ve şehirleşme gibi sahalarda hızlı bir modernleşme atılımı yapılması elzemdi. Gerekli ihtiyaçların giderilebilmesi için acilen Avrupa ya da Amerikalı uzman, eğitmen, girişimci ve doktorlara ihtiyaç vardı.

7 Rifat N. Bali, *The Saga of a Friendship, Asa Kent Jennings and the American Friends of Turkey*, Libra Books, 2009. s. 96-97.

8 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Asa K. Jennings to Amiral Bristol, 23 October 1929.

9 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, The Anatolian Project.

10 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 5.

gazi

Akademik
Bakış

5

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Söz konusu ihtiyaçların uzun vadede ve sürdürülebilir bir şekilde karşılanabilmesi ancak Türk öğrencilerin tüm bu alanlarda yurt dışında eğitimden geçmesiyle mümkün olacaktı. Bu ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla Lozan görüşmelerinin ikinci dönemi devam ederken, 1923 yılı Nisan ayında İzmir Uluslararası Koleji Müdürü Dr. Cass A. Reed, Amerika'nın İzmir Konsolosu A. Wallace Treat ve Türkiye'deki yardım işleriyle ilgilenmek üzere görevlendirilen Asa Kent Jennings İzmir Valisi Abdülhalik Bey [Renda], Belediye Başkanı Şükrü Kaya ve şehrin diğer ileri gelenleriyle İzmir merkezli bir yardım kuruluşu kurulması için görüştüler.¹¹ Teklif memnuniyetle karşılandı ve daha sonra "Anadolu Projesi" adını alacak teşekkül için gerekli girişimler başlatıldı.¹²

İzmir ricalinin onayına rağmen Ankara'da yabancı girişimler ve büyük kısmı misyonerlerin idaresindeki okullara yönelik kuvvetli kuşkular mevcuttu. Buna karşın Ankara yabancı girişimci ve eğitimcilerle duyulan ihtiyacın da farkındaydı ve Lozan görüşmeleri sonuçlanıncaya kadar temkinli bir tavır takınılmıştı.¹³ Jennings'in uygulamaya koymaya çalıştığı girişim doğrudan okullarla alakalı değildi. Fakat Jennings'in finans desteği bulmak zorunda olduğu kuruluş ve cemiyetlerde misyonerler, ya idareci konumundaydı ya da etkin görevler misyonerler tarafından yürütülmekteydi. Hemen tamamı Osmanlı döneminde kurulmuş olan yabancı okulların da büyük oranda misyoner kuruluşları olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Jennings'in girişimi kaçınılmaz olarak misyonerlerle bağlantılıydı ve okulları ilgilendiren gelişmeler ya da Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri, Anadolu Projesini de yakından etkileyebilecek uzantılara sahipti. Gelecekte karşılaşılabilecek tüm olumsuzluklara karşın Jennings ve Amiral Bristol İzmir merkezli bir yardım teşekkülü kurmaya kararlıydı.

AFT'nin kuruluşuna öncülük edecek olan Anadolu Projesi'nin İzmir'deki Türk yetkililer tarafından kabul edilmesinden sonra Jennings, ABD'ye giderek burada YMCA, YWCA gibi yardım kuruluşlarının onayını aldı ve YMCA'nın Savaş Çalışmaları Konseyi bütçesinden Anadolu Projesi'nin üç yıllık harcamalarında kullanılmak üzere 50.000\$'lık desteğin tahsis edilmesini sağladı. YMCA, ilk olarak bir "Türk-Amerikan Kulübü" ve "Yaşam Kulübü Hazırlıkları" cemiyeti kurul-

11 Şükrü Kaya, Fethi Okyar Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı; II. İsmet İnönü Hükümeti'nde ve devamında Atatürk'ün ölümüne kadar İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Mustafa Abdülhalik Renda, Kangırı [Çankırı] mebusu olarak TBMM'ye seçilmiş ve II-III. İnönü Hükümetlerinde Maliye, IV. , V. İnönü Hükümetlerinde Savunma Bakanı, daha sonra da TBMM Başkanı olarak görev yapmıştır. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, I. II, C. 13/1, Ocak 1925; I. 29, C. 1, 9 Ocak 1928; Şükrü Kaya ve Abdülhalik Renda gibi bir diğer önemli isim Celal Bayar da Mondros Mütarekesi sürecinde kurulan İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır. Atatürk'ün son dönemlerinde İçişleri Bakanı, TBMM Başkanı ve Başbakan olarak yakın çevresinde yer alan üçlünün 1920'lerin başında İzmir'de bulunması ve Jennings ile temas halinde olmaları dikkat çekicidir (Yazarların Notu).

12 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 5.

13 Türkiye'deki yabancı okullardan kaynaklanan sorunlar ve çözüm çabaları için bkz. Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yayını, Ankara 1999.

masını istiyordu.¹⁴ Jennings, ABD'deyken Türkiye'deki girişim ve teşekkülleri tek çatı altında toplayacak olan "Türkiye'nin Amerikalı Dostları" Cemiyeti'nin adı henüz telaffuz edilmemiş ve Jennings'in girişimleri geniş bir tabana yayılmayarak YMCA desteğinde yürümek zorunda kalmıştı.

Jennings, ABD'deki formalite ve ödenek tahsisleriyle ilgilenirken Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ve Türk-Amerikan Lozan Antlaşması (6 Ağustos 1923) imzalandı. Böylece ABD ile Türkiye arasında 1917 yılında karşılıklı olarak kesilmiş olan diplomatik ilişkilerin altı yıl sonra yeniden başlamasının önü açıldı. Fakat ABD'de etkin bir Ermeni lobisi vardı ve söz konusu lobinin en büyük destekçisi misyonerlerdi. Jennings'in girişimi iki önemli engelle karşı karşıyaydı. Öncelikli olarak Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın onay sürecinde yaşanacak sorunlar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde Jennings'in faaliyetlerini de olumsuz etkileyecekti. İkinci olarak misyonerlerin girift bağlantıları ve dini taassup temelli kayıtsız şartsız Ermeni yanlısı tutumları geleceğe yönelik planların önünde önemli bir engel olma potansiyeline sahipti. İlk engel girişime mali destek sağlayan YWCA ile ilgili olarak ortaya çıktı.¹⁵ YMCA idarecileri Hıristiyan taassubuyla hareket ediyordu ve Türkiye'deki çalışmalara çok sıcak bakılmıyordu.

Lozan görüşmeleri devam ederken, 28 Haziran 1923 tarihinde yapılan genel seçimlerde aday olan İzmir Valisi Abdülhalik Bey [Renda] ve Belediye Başkanı Şükrü Kaya TBMM'ye seçilerek Ankara'ya gitmişlerdi.¹⁶ Vali ve Belediye Başkanı'nın Jennings'in girişimine daha önce verdiği destek dikkate alındığında TBMM'ye seçilmeleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Jennings'in İzmir'e geliştikten sonra ortaya ikinci bir sorun çıktı. Merkez neresi olacaktı? İlk planlamada merkez İzmir, temsilcilik Ankara şeklindeydi. Buna karşın 1923 yılı Ekim ayı başında Ankara başkent ilan edilmişti ve İtilaf Devletleri İngiltere'nin öncülüğünde büyükelçiliklerini Ankara'ya taşımayarak pasif direnişe başlamıştı. Bu durumda sembolik de olsa, Jennings'in başlatmış olduğu girişimin merkezinin nerede olacağı önemliydi. Girişimin Türk tarafı merkezin İzmir değil, başkent Ankara olması gerektiğini düşünüyordu. Durum değerlendirmesi yapan Jennings, Ankara'ya giderek Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey [Çınar] ile görüştü ve 3 Temmuz 1924 tarihinde YMCA önderliğinde ABD'de kararlaştırılan Türk-Amerikan Kulüpleri Cemiyeti'nin kuruluşu için anlaşmaya varıldı.¹⁷

Nitekim zikredilen anlaşma sonrasında Jennings'in Türkiye'de yapmayı planladığı faaliyet ve çalışmalar resmi bir zemine oturdu. Milli Eğitim Bakanlığı'nda varılan uzlaşmaya göre girişimin merkezi Ankara olacaktı ve Merkezi İdari Komite'nin Başkanlığını Bakan Vasıf Bey yürütecek, komitede üç Türk üç

14 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 6.

15 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 6.

16 Bali, a.g.e., s. 110.

17 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 6.

Görüş

Akademik
Bakış

7

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Amerikalı temsilci bulunacaktı. Temsilciliklerin eşit dağıtılmasına özen gösterilmişti. Buna karşın Vasıf Bey'in dahil edilmesiyle Türk tarafının merkez komitede çoğunluğa sahip olduğu görülür. Merkez komite üyelerinin belirlenme usulünde enteresan bir madde dikkati çekmektedir. Üzerinde uzlaşmaya varılan anlaşmaya göre Amerikalı üyeler, adaylar arasından Bakan Vasıf Bey tarafından seçilecekti.¹⁸ Söz konusu maddenin Türk tarafının isteğiyle konulduğuna kuşku yoktur. Bu rezervle Ermeni yanlısı misyonerlerin merkez komitede yer almasının engellenmesinin amaçlandığını saptamak mümkündür. Anlaşma metninde adları belirtilmemekle birlikte, altı büyük ilde daha merkez açılması ve masrafların iki tarafça karşılanması planlanmıştı. Türkiye'deki mali durum dikkate alınarak ilk yıllardaki masrafların ABD tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı.

Türk-Amerikan Kulüpleri girişimi Cumhuriyet döneminin Amerikan merkezli ilk sivil faaliyetleri arasındadır ve belki de Türk gençliğinin kültürel ve sosyal gelişimine yönelik en önemli yabancı girişimdir. Kulüpler ve diğer teşekküller 1930 yılında tescil edilecek olan AFT'nin de altyapısını oluşturmuşlardır. AFT'nin resmi tescilinden altı yıl önce, Jennings ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında varılan uzlaşmada amacın: Türk gençliğinin fiziki, estetik, entelektüel ve sosyal gelişmesinin desteklenmesi olduğu belirtilmektedir. Nitekim, gençlere yönelik beden eğitimi, atletizm, spor, müsabaka, İngilizce, ticaret dersleri, şoförlük ve otomobil tamirciliği, müzik, dış ticaret dersleri, sosyal ve entelektüel aktiviteler, tiyatro, konser, sosyal toplantı, gezi, yayın ve yardım çalışmaları yapılacaktı.¹⁹

Girişim kâğıt üzerinde gençliğe yönelik plan ve eğitim beklentilerini fazlasıyla karşılıyordu. Cumhuriyet'in ilanından önce sanat, ticaret ve bilimsel faaliyetler gayrimüslimler tarafından yürütülmekteydi. Bu durum bir tercih olmanın ötesinde zorunluluktaki. Çünkü Müslim tebaa askerlik ya da eğitim gerektirmeyen işlerle meşguldü. Oysa gayrimüslim tebaa Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonrasında (1770-1850) hızla zenginleşmiş, özellikle Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra ticarete hâkim, bilimsel alanda yetkin eğitimli bir gayrimüslim sınıf oluşmuştu.

Cumhuriyet'in kurucuları da durumun farkındaydı. Sermayenin yanında bilimsel ve sanatsal faaliyetleri elinde tutan gayrimüslim sınıfın yerinin eğitilmiş Türk gençleriyle ikame edilmesi gerekiyordu. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından itibaren her alanda hızlandırılmış bir modernleşme projesinin uygulamaya konulması planlanmaktaydı. Jennings'in teklif etmiş olduğu sivil girişim Cumhuriyet'in idealleriyle uyumluydu ve bu nedenle Ankara'da kabul görmüştü.

18 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 6.

19 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 6-7.

1924 yılı Temmuz ayında Milli Eğitim Bakanlığı'nda kararlaştırıldığı üzere ilk yıllardaki masrafları ABD karşılayacaktı. Oysa YMCA, Amiral Bristol'un teşvikiyle Jennings önderliğinde yürütülen çalışmaların kendi faaliyet alanına girmediği bahanesiyle bu girişime maddi destek sağlamayı kabul etmedi. Her yıl 25.000\$ olmak üzere üç yıllık masraflar için acilen 75.000\$ paraya ihtiyaç vardı. YMCA'nın mali destek vermeyeceğinin anlaşılması üzerine Jennings maddi kaynak bulmak amacıyla tekrar ABD'ye gitti. Bu esnada, Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey [Çınar] Çekoslovakya Büyükelçisi olarak Prag'a atandı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi [Tanrıöver] getirildi. Yeni Bakan da Jennings'in faaliyetlerine sıcak bakıyordu ve ABD'ye gönderdiği mektupta sefeli gibi kendisinin de Türk gençliğine yönelik çalışmalara destek vereceğini bildirdi.²⁰ Hamdullah Suphi, Bakanlık görevini yürüttüğü esnada Türk Ocağı'ndaki başkanlık görevi de devam ediyordu.²¹ Hamdullah Suphi'nin bu yaklaşımı Jennings'in projesi ile Türk Ocakları'nın ilk temasıdır. Bu durum Jennings'in ABD'de fon bulma çalışmalarını teşvik etmiştir.

Jennings, ABD'deki fon arayışları esnasında Arthur Nash ile karşılaştı. Nash daha sonra kendi ismiyle anılacak bir proje için Türkiye'deki faaliyetlerde kullanılmak üzere Jennings'e destek vermeyi kabul etti. Projenin uygulanabilmesi için merkez kurulacak yerlerde binaya ihtiyaç vardı. Arthur Nash beş yıl için projeye her yıl 50.000\$ bağışlamayı ve paranın büyük kısmının Türk-Amerikan Kulüpleri'nin çalışmalarında ve fiziki bina inşasında kullanılmasını kabul etti. Nash, beş yılda ortalama 250.000\$ destek sağlamış olacaktı ve paranın 25.000\$'lık kısmı Amerikalı personel giderleri dahil ilk üç yıldaki temel masraflara; her yıl yaklaşık 40.000\$'lık kısmı da inşaat faaliyetlerine harcanacaktı. Bu destek daha sonra "Nash Projesi" adını almıştır.²²

Jennings, mali sorunları halletmiş olarak Ankara'ya geri döndü, fakat projenin önünde mali sorunların ötesinde başka anlaşmazlıklar vardı. ABD'deki Ermeni lobisi ve bir kısım misyonerler 1923 yılı Ağustos ayında imzalanmış olan Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın onayını engellemektedirler ve ABD basınında Türkiye aleyhtarı bir karalama kampanyası yürütüyorlardı. Gelişmeler, Ankara'da misyonerlere ve Amerikalı kuruluşlara karşı tarihsel kuşku-
kuları tetiklemiş ve tereddütlere yol açmıştı.

ABD'deki kara propaganda ve Ankara'daki hissiyat nedeniyle Jennings'i dönüşünde yeni zorluklar bekliyordu. Bu süreçte, Hamdullah Suphi Bey Jennings'e "ABD Lozan Antlaşması'nı şimdiye kadar onaylamadığı için 1924 yılı Temmuz ayında imzalanan anlaşmanın uygulanması ve Türk-Amerikan Kulüpleri'nin faaliyete ge-

20 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 7.

21 Türk Ocağı ile ilgili bilgi için bkz. Murat Şahin, *Türk Ocaklarının Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2009; Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2004.

22 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, May 25, 1931.

çirilmesi mevcut şartlar altında olası değildir. Amerikan işbirliği fikri başkanlık yaptığım Türk Ocağı vasıtasıyla gerçekleştirilebilir” diyerek yeni bir kapı araladı. Hamdullah Suphi'nin teklifi kabul edilebilirdi, fakat ABD'den tahsis edilen ve büyük kısmı Arthur Nash tarafından karşılanan gönüllü fonlar Temmuz anlaşmasının icrası için verilmişti. Bağışçıların onayı alınmadan yeni teklifin kabulü olası değildi. Endişelerin aksine ABD'deki bağışçılar yeni teklife itiraz etmediler ve proje başlatıldı. ABD'de inşaat faaliyetlerine ayrılan paydan gelen parayla Türk Ocağı'nın Ankara'daki binasının yapım masraflarının bir bölümü karşılandı. Bu işbirliği süreci Türk-Amerikan ilişkilerinin zorlu bir dönemden geçtiği ve diplomatik ilişkilerin bir türlü kurulamadığı bir döneme denk gelir. Jennings'in başlattığı girişim ya da inisiyatiflerin de uygulanması mevcut şartlar altında olası değildi. Gelişmeler üzerine Jennings İzmir'e dönerek burada ilk başta planlanan sosyal hizmet çalışmalarına yöneldi.²³

Jennings'in İzmir'deki Çalışmaları: Toplum Yardım Konseyi

Türk-Amerikan ilişkilerinde kendisine bağlı olamayan gelişmeler neticesinde İzmir'e dönmek zorunda kalan Jennings ilk olarak İzmir'de Amerikalılardan ve Türklerden oluşan bir komite kurdu. Komitenin Türk tarafı çeşitli sivil ve resmi yardım kuruluşlarının bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Komite'nin ismi “Toplum Yardım Konseyi” şeklinde belirlenmişti ve başkanlığını İzmir Valiliği görevinde de bulunmuş olan Belediye Başkanı Aziz Bey [Akyürek] üstlenmişti. Yardım Konseyi, ilk olarak Sağlık Bakanlığı'nın İzmir şubesinin de desteğiyle doğumdan hemen sonra terkedilmiş ve yetim bebekler için bir “bebek yuvası” açtı. Yuva aynı anda 75 bebeğe bakabilecek kapasitedeydi ve Avrupa'daki çağdaşlarının düzeyinde donanım ve bakım imkânlarına sahipti. Bu dönem İzmir'de şehir planlama ve altyapı çalışmalarının uygulamaya konulduğu bir zaman dilimine rastlar. Yardım Konseyi harabe haldeki eski Türk mezarlığını da elden geçirerek şehrin merkezinde büyük bir şehir parkı kurdu. Parkta, çocukların spor yapabileceği alanlar da mevcuttu.²⁴

Daha sonra atletizm sporlarının yapılabileceği bir spor alanı, stadyum ve gece okulu inşa edildi. Gece okulu İzmir'in merkez camilerinden bir tanesinin yanına inşa edilmiş, ayrıca öğrencilerin okulda çeşitli etkinliklerde bulunabilmelerine imkân sağlanmıştı. Konseyin yapmış olduğu önemli çalışmalardan bir tanesi de İzmir hapisanesinde mahkûm edilmiş çocuk ve yetişkinlerin birbirinden ayrılarak cezalarını farklı yerlerde çekmelerinin sağlanmasıdır. Yetişkin mahkûmlardan ayrılan çocuk mahkûmlar için 11-18 yaş arasına hitap eden bir de hapisane okulu açılmıştır. Türkiye'nin ilk anne-yeni doğan kliniği Konseyin girişimi ile İzmir'de açıldı ve annelere yeni doğan bebeklerin bir yaşını tamamlayana kadar sürecek bakımıyla ilgili eğitici materyaller dağıtıldı. Eğitici materyaller ABD'den getirilmişti.

23 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 8.

24 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 9.

Jennings önderliğindeki Yardım Konseyi'nin çalışmaları 1928 yılı başına kadar İzmir'de devam etti. 1927 yılında yapılan seçimlerde Konsey Başkanı Aziz Bey [Akyürek] milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmişti. Aynı yılın Şubat ayında imzalanan *modus vivendi* ile Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri yeniden başlamış Lozan Konferansı'nda (1922-23) ikinci delege görevinde bulunan Joseph Grew Büyükelçi olarak Ankara'ya; Ahmet Muhtar Bey ise Washington'a atanmıştı.²⁵ İki ülke ilişkilerinde 10 yıl gibi uzun bir süre devam eden diplomatik krizin aşılması Jennings'in çalışmaları için de olumlu bir atmosfer oluşturdu. Diplomatik krizin sonlanmasına karşın misyonerler idaresindeki Amerikan okullarıyla ilgili sorunlar devam etmekteydi.²⁶

On yıllık aradan sonra yeniden kurulan diplomatik ilişkiler sayesinde faaliyetlerin Ankara'da devam ettirilmesi mümkün hale gelmişti. Jennings, 1928 yılı başında İzmir'den Ankara'ya davet edilerek çalışmalarına burada devam etmesi istendi. Ankara'da Yardım Konseyi Başkanı Aziz Bey'in [Akyürek] katılımıyla yapılan görüşmelerde en etkin çalışma yönteminin Jennings'in faaliyetleriyle Himaye-i Etfal'in (Türk Milli Çocuk Yardım Birliği) işbirliği içerisinde olmasına karar verildi.²⁷ Himaye-i Etfal altında özel bir komisyon kurulacak, komisyon planlanan faaliyetler için gerekli bütçeyi oluşturarak geleceğe yönelik politikalara şekil verecekti. 1928 yılına kadar yapılan çalışmalarda bütçe yükünün önemli kısmını Amerikan tarafı karşılamıştı. Ankara'daki yeni yapılanmada ise hiçbir girişimdeki harcamanın yarısından fazlası Amerikan temsilciler tarafından karşılanmayacaktı. Diğer bir ifadeyle yeni kuruluştaki tüm masrafların yarısı Türk temsilciler tarafından karşılanacaktı.²⁸ Başbakan İsmet İnönü Himaye-i Etfal'e bağlı olarak kurulacak özel komisyonu onayladı. Yeni kurulan komitenin yürütme kurulundaki beş üye Himaye-i Etfal üyeleri arasından oluşuyordu ve beş üyeye ek olarak Eğitim, Sağlık ve Adalet Bakanlıklarının her birinden ve Türk Ocağı ile Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nden (AFT) de birer üye bulunmaktaydı. Türk tarafındaki üyelerin hemen hepsi milletvekiliydi ve AFT'yi Jennings temsil ediyordu.²⁹

Jennings, çalışmalarını Ankara'ya aktardıktan sonra Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti resmi görüşme ve teşekküllerde yer almaya başladı. AFT'nin kuruluş çalışmaları devam ediyordu ve cemiyet henüz resmen tescil edilmişti. Buna karşın AFT kendisinden önce kurulmuş olan teşekkülleri bir araya toplayarak resmi temsili üstlenmişti. Aynı dönemde John Dewey, Türkiye'deki eğitim sisteminin düzenlenmesi çalışmalarını yürütmekle görevlendirilmişti.³⁰

25 Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye*, Çev. Kadir Mustafa Orağlı, İstanbul 1999. s. 27-32.

26 Bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, "Türkiye'de Amerikan Okulları Krizi", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, S. 37, C. XIII, Mart 1997.

27 Himaye-i Etfal Cemiyeti için bkz. Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2005.

28 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, May 25, 1931.

29 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, The Program Policy of Activities of the Special Commission.

30 Bahri Ata, "The Influence of an American Educator (John Dewey) on the Turkish Educational System", *The Turkish Yearbook*, 2000/2, S. 31. s. 125-127.

Gazisi

Akademik
Bakış

11

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Jennings'in faaliyetlerinin başkent Ankara'ya nakledilmesinden sonra; İzmir'de faaliyette bulunan ve 1924 yılında Ankara'da kurulmaya çalışılan yardım kuruluşlarının AFT çatısı altında bir araya getirildiği, 1928 yılından itibaren de çalışma usul ve kapsamının güncellenerek değiştirildiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki, Ankara'daki çalışma programında Türk gençliğinin karakter inşa aktiviteleriyle iyi vatandaşlık görevlerinin geliştirilmesi başlıklarına özel vurgu yapıldığı görülmektedir. İzmir'de yürütülen faaliyetlerde söz konusu faaliyetler yer almıyordu.³¹

Cemiyetin üç alt komisyonu vardı:

1-Oyun Sahaları, Parklar ve Rekreasyon Alanlarından Sorumlu Komisyon: Komisyon, beden eğitimi, spor organizasyonları, toplu oyunlar, takım oyunları, jimnastik ve aletli jimnastik ile müsabakaların düzenlenmesinden sorumlu olacaktı.

2-Sosyal Hizmet Komisyonu: Kliniklerin kurulması ve çalışmasından, erkek çocuk kulüpleri, kamp, tatil kutlamaları vb. aktiviteler düzenlenmesi, konferans ve yuvarlak masa münazaraları ve ihmal edilmiş ve sosyal haklardan mahrum çocuklarla ilgilenecekti.

3-Çeviri ve Yayın Komisyonu: Kitapların yazılması, çevrilmesi ve basılması, özel amaca yönelik kitapçıkların hazırlanması ve basılması; halk sağlığı eğitim posterlerinin basılarak dağıtılması, Çocuk Koruma Dergisi'nde özel bir bölüm hazırlanması, bu işlemler için satış ve dağıtım hizmetlerinin üstlenilmesi, Komisyon'un faaliyet alanıyla ilgili özel bir kütüphanenin inşa edilmesi gibi görevleri yürütecekti.³²

AFT İzmir'de bir çocuk parkı kurmuştu. Resmi tescilinden iki ay önce Ankara'daki en önemli faaliyeti de Himaye-i Etfal binasının yanında kurduğu oyun parkıdır. Bu dönemde Türkiye'de özel olarak 7-18 yaş arası çocuklara hitap eden bir kuruluş yoktu ve AFT söz konusu boşluğu doldurarak Ankara'da içinde yüzme havuzu bulunan bir oyun parkı kurmuştur. Tesis için gerekli alet ve ekipmanlar Earwear Manufacturing Co. adlı Amerikan Firması tarafından hibe edilmiştir.³³ AFT'nin ikinci önemli faaliyet alanı sağlıktır. Osmanlı Dönemi'nde ve dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de özellikle doğum öncesi, yenidoğan ve yedi yaş altı çocuklara yönelik hizmet veren özel klinik ya da hastaneler yoktu. Jennings, 1929 yılında ABD'ye giderek yeni ABD'li bağışçılar bularak çocuk sağlığı alanında çalışmalar yapma işine koyuldu. Amerika'dayken 1928 yılında Washington Büyükelçiliği'ne atanmış olan Ahmet Muhtar Bey ile de görüştü. Ahmet Muhtar Bey, Jennings'in faaliyetleri ile ilgili bir bilgi notunu Ankara'ya gönderdi ve 10 Haziran 1930 tarihinde Jennings'e yazdığı mektupta

31 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 12.

32 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, The Program Policy of Activities of the Special Commission.

33 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 13.

AFT'nin çalışmaları için elinden gelen yardımı yapacağını bildirdi.³⁴ Jennings, ABD'de yeni bağışçılar bulmak için temaslarda bulunurken AFT'nin resmi tes-cili için de çalışıyordu.

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Tescili

Jennings'in faaliyetlerinde dikkat çekici bir husus göze çarpmaktadır. Türkiye'deki girişimleri destekleyen bağışçıların büyük kısmı ya Ohio sakini-dir ya da bu eyalette faaliyet göstermekteydiler. Türkiye'deki çalışmaları en başından itibaren destekleyen William H. Hoover da Ohio sakiniydi ve yine bu eyalette faaliyet gösteren Hoover Co. adlı bir şirketin yönetim kurulu baş-kanıydı. Hoover, Cumhuriyet ilan edildikten hemen sonra Türkiye'ye gelerek hem modernleşme yolundaki çabaları hem de Jennings tarafından yürütülen faaliyetleri yerinde görmüştü.³⁵ Hoover, 1930 yılı baharında Jennings ile yaptığı görüşmeden sonra, çalışmaları daha kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla Türkiye'deki faaliyetlere destek veren bağışçıları 11 Haziran'da New York'taki Roosevelt Oteli'nde bir akşam yemeğine davet etti. 13 kişiden oluşan katılımcılar arasında New York Times'ın ikinci editörü Dr. John H. Finley ve Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın onayı için Ermeni lobilerinin liderlik yaptığı Antlaşma karşıtlarıyla mücadele amacıyla kurulmuş olan Lozan Antlaşması Onay Komitesi'nde de aktif olarak çalışan Rayfort W. Alley de bulunuyordu. Yemekte Türk temsilci yoktu.

Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey'in ya da New York Başkonsolosu Basri Bey'in Türkiye ile ilgili böyle bir yemeğe davet edilmemiş olması ilginçtir.³⁶ Buna karşın yemekten kısa bir süre önce 3 Haziran'da Ahmet Muhtar Bey'e bir mektup gönderilerek girişim hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Mektuba yemekten bir gün önce verilen cevapta Ahmet Muhtar Bey "girişime her türlü desteği sağlamaya hazır olduğunu" bildirmiştir. 10 Haziran'da New York'a ula-şan mektubun içeriğinden 3 Haziran'da gönderilen mektubun bir davet değil, bilgilendirme yazısı olduğunu saptamak olasıdır.³⁷

Hoover ve Jennings, 20 Mayıs'ta bir mektupla Amiral Bristol'u ve Bayan Bristol'u da Roosevelt Oteli'ndeki yemeğe davet etti.³⁸ Amiral Bristol 1919-1927 yılları arasında Yüksek Komiser olarak Türkiye'de görev yapmıştı ve AFT'nin ku-rulduğu tarihlerde Washington'da Donanma Bakanlığı'nda görev yapmaktaydı.

34 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Hariciye Vekaleti, 20/11/1930, Fon No 30100 Kutu 26, D. 801, S. 11.

35 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, May 25, 1931.

36 *The Treaty with Turkey*, General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, New York, 1926; Bilgi için bkz. İsmail Köse, "ABD'de Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık", *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 44, Temmuz/Aralık 2014. s. 131-155.

37 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Momerandum Regarding the Organisation and Incorporation Meeting of American Friends of Turkey, 11 June 1930.

38 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. H. Hoover to Amiral Bristol, 3 June 1930.

Görüş

Akademik
Bakış

13

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Kuruluş yemeğine katılamamış olmasına karşın Bristol, AFT'nin resmi kurucuları arasına girmiştir. Bristol'un katılımına verilen önem Jennings'in 23 Haziran günü yazmış olduğu mektupta açıkça görülmektedir: "... siz ve Bay Hoover bu girişimin [en başından itibaren] o kadar önemli parçalarısınız ki, siz olmadan hiçbir çalışma tam olarak amacına ulaşamayacaktır."³⁹ Jennings, ABD'deki görüşmeleri ve gelişmeler hakkındaki kanaatlerini sürekli Bristol ile paylaşmıştır.⁴⁰

Yemekte konuşulan temel konuları ve katılımcıların Türkiye algısını Jennings tarafından bir araya getirilen tutanaklar üzerinden tespit edebilmekteyiz. Yemekte ilk olarak Türk Ordusu'nun 1922 yılı Eylül ayında İzmir'e girişi ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Jennings tarafından İzmir'de ve daha sonra Ankara'da gerçekleştirilen çalışmalar özetlenmiştir.⁴¹ Yemeğe katılan hemen herkes Türkiye'deki yardım faaliyetleri hakkında bilgi sahibiydi ve karşılıklı konuşmalardan sonra oybirliğiyle *American Friends of Turkey* (Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti)'nin (AFT) New York eyalet yasalarına göre tescil edilmesine karar verildi. AFT'nin Başkanlığına en büyük bağışçı W. H. Hoover, Başkan Yardımcılığına Bayan Anita McCormick Blaine ve Rayford W. Alley, İcraçı Başkan Yardımcılığına ise Asa K. Jennings seçildi. Cemiyet'in yedi kişiden oluşan bir Danışma Konseyi de vardı. Danışma Konseyi'ne Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey ve Türkiye'nin New York Başkonsolosu Basri Bey de dâhil edilmişti.⁴²

Bir aylık bir çalışmanın sonucunda 12 Temmuz 1930 tarihinde cemiyetin tescil işlemi gerçekleştirildi. Böylece 1925 yılından itibaren fiilen faaliyet gösteren AFT, 12 Temmuz'da resmen kuruldu ve New York merkezli Amerikan bürosu oluşturuldu.⁴³ New York'taki kuruluş toplantısında alınan karara göre Cemiyet, Türk öğrencilere eğitim bursu sağlayacak, Amerikan kurum ve örgütlerinin doğru tanıtımı yapılacak ve ABD'de eğitilen öğrencilerin Türkiye'de çağdaş metotları uygulamasına çalışılacaktı. 1930 yılında AFT desteğinde ABD'de bulunan Türk öğrenciler, özellikle; ziraat, hayvancılık, bankacılık, iktisat, dışçılık, maliye, mühendislik, devletler hukuku ve kriminoloji, gazetecilik, matematik, tıp, hasta bakıcılığı ve sosyal hizmetler gibi çok geniş bir yelpazede eğitim görmekteydi.⁴⁴ ABD'de eğitim görece Türk öğrencilere burs sağlanması AFT'nin üstlendiği en önemli konular arasında gelir. Amiral Bristol da bu konuya özel önem vererek Türk öğrencilerin ABD'de eğitim görme imkânlarını artırmak için aktif olarak

39 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Asa K. Jennings to Amiral Bristol, 23 June 1930.

40 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Asa K. Jennings to Amiral Bristol, 20 May 1930.

41 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Momerandum Regarding the Organisation and Incorporation Meeting of American Friends of Turkey, 11 June 1930.

42 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Momerandum Regarding the Organisation and Incorporation Meeting of American Friends of Turkey, 11 June 1930.

43 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, May 25, 1931.

44 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 14.

çalışmıştır.⁴⁵ Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey de görevi süresince ihtiyaç duyulduğunda ABD'de eğitim gören Türk öğrenciler için AFT'nin finansal desteğini talep etmiştir.⁴⁶

AFT'nin kuruluşu ABD basınında da yer aldı. Çalışmaların iki ülke arasındaki olumsuz algı ve hatalı bilgilerden bağımsız yürüyeceğinin altı özellikle çizilmiştir. AFT'nin *Turkophile* (Türk taraftarı) olduğu, yeni Türkiye'ye yardıma çalıştığı kaydedildi.⁴⁷ Herald Tribune'nin haberine bakıldığında ise aslında AFT'yi olumlu bir gelişme olarak tanıtmaktadır, fakat geçmişteki olumsuz algıların etkisiyle, Türkiye'deki faaliyetler kategorik bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu durum 1930 yılına gelindiğinde bile ABD'deki olumsuz Türkiye imajının halen tam anlamıyla düzelmediğini göstermesi açısından kayda değerdir.

New York'taki resmi tescilin ardından, aynı yılın Kasım ayında Hariciye Vekaleti'nin Washington Büyükelçiliği'nden aldığı yazıdan Ankara'da AFT'nin faaliyetleriyle ilgili kuşuklar olduğunu görmekteyiz.⁴⁸ Buna karşın Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey, AFT'nin ABD ile Türkiye arasında dostane ilişkiler kurmayı amaçlayan bir kuruluş olduğunu, bütçe kısıtlamaları nedeniyle Büyükelçilik tarafından vazgeçilen tanıtım çalışmalarının AFT tarafından gönüllü olarak üstlenildiğini de yazma ihtiyacını hissetmiştir. Ahmet Muhtar Bey ayrıca AFT'nin mensuplarından bahisle, Lozan Antlaşmasının onay taraftarlarının ve Amiral Bristol'un da Cemiyet'e üye olduğunu, Türk öğrencilerin burs ve eğitim masraflarına Cemiyet tarafından destek verildiğini belirtmiştir.⁴⁹

AFT'nin 12 Temmuz'da New York Eyalet yasalarına göre resmi tescilinden bir yıl sonra 1931 senesinde bastırıldığı tanıtım kitapçığının ilk sayfasında cemiyetin insani bir kuruluş olduğu ve amacın Türk ve Amerikan halkları arasında karşılıklı anlayışı geliştirmek olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Tanıtım kitapçığının ilk sayfasında kuruluş amacının net ifadelerle açıklanmasının satır aralarına girildiğinde, 1927 yılındaki *modus vivendi* ve dört yıl sonra imzalanacak dostluk ve ticaret antlaşmasına rağmen ABD'de etkinliğini halen devam ettiren Ermeni lobisinden gelebilecek muhalefetin dikkate alındığı fark edilmektedir.

Girizgâhın devamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren önemli bir gelişme gösterildiği, medeni hukuk alanında İsviçre kanunlarından yararlanılarak yeni bir sistem oluşturulduğu, eğitim alanında Anglo-Sakson ve Alman metodunun uygulamaya konulduğu vurgulanmıştır. Bu alanlardaki iler-

45 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT, Reports of the Executive Vice President, May 27, 1932.

46 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Ahmet Muhtar Bey to Jennings, July 18, 1932; Bilgi için bkz. Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2005.

47 Herald Tribune, "The American Friends of Turkey", July 21, 1930.

48 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Hariciye Vekaleti, 20/11/1930, Fon No 30100 Kutu 26, D. 801, S. 11.

49 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Hariciye Vekaleti, 20/11/1930, Fon No 30100 Kutu 26, D. 801, S. 11;

50 *American Friends of Turkey*, New York, [1931], s. 3.

Görüş

Akademik
Bakış

15

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

leme için ABD'nin yardımına ihtiyaç duyulduğu, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin bu amaçla 1930 yılı Haziran ayında kurulduğu belirtilmiştir.⁵¹

Kitapçığın giriş bölümünde Cemiyet'in kurucuları tarafından Genç Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili yapılan saptamalar Türk modernleşmesinin yakından ve yerinde tespitlerle gözlemlendiğini göstermektedir.

AFT'nin Türkiye'deki faaliyetlerinin Türk toplumundaki olumlu yansımalarını Cumhuriyet Gazetesi'nin 16 Kânunuevvel [Aralık] 1931 tarihli haberinde görmek mümkündür. Haberde, bizzat Jennings'ten naklen, Jennings'in AFT'nin icradan sorumlu ikinci başkanı olduğu, Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul edilerek kendisiyle görüşüldüğü ve Türkleri çok sevdiği, yegâne amacın Türkiye'de hayır işleri yapmak olduğu bildirilmektedir.⁵²

ABD'deki işlemler tamamlanmasına rağmen Cemiyetin Türkiye'de muhatabının kim olacağı sorunu belirsizliğini koruyordu. Geniş bir alanda hizmet veren AFT'nin her çalışması için farklı bir sivil kuruluş ya da hükümet organıyla işbirliği kurması gerekiyordu ve bu durum süreci uzatarak çalışmalarını yavaşlatıyordu. Karşılaşılan zorlukları ve Himaye-i Etfal'e bağlı kurulan özel komitenin yetersiz kalmasını dikkate alan Jennings, doğrudan muhatap alabileceği bir kuruluşun teşekkülü için çalışmaya karar verdi. Ankara'da yapmış olduğu görüşmelerden olumlu sonuç aldı ve AFT'nin karşılığı olmak üzere Türk yasalarına göre Hayır İşlerine Yardım Cemiyeti kuruldu. Yeni Cemiyet'in onursal başkanı Başbakan İsmet İnönü, Başkanı Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey ve Başkan Yardımcısı Aziz Bey [Akyürek] olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Hanım da muhasip göreviyle mali işlerden sorumluydu ve Kızılay Başkanı da üyeler arasındaydı.⁵³ Görüldüğü gibi yeni Cemiyetin üyelerinin büyük kısmı idari görevlerde bulunan milletvekillerinden ve etkin isimlerden oluşmuştur. Bu durum Jennings'in beklentilerini fazlasıyla karşılıyordu.

Hayır İşlerine Yardım Cemiyeti'nin (HİYC) yürütmeden sorumlu bir komitesi vardı ve idari konsey yardım faaliyetlerinin üstlenilmesinden sorumluydu. Mali işlerden sorumlu komite altı Türk ve üç Amerikalı'dan oluşmaktaydı. Amerikalı temsilciler: Bristol'e en yakın elçilik çalışanı olan Howland Shaw, İstanbul Kız Koleji Hazırlık Okulu Dekanı Prof. Elizabeth Clarahan ve AFT'nin İcraçı Başkan Yardımcısı Asa K. Jennings'ten oluşuyordu. Türk üyeler ise: Ali Bey, Aziz Bey, Ali Raana Bey, Avni Bey, Makbule Hanım ve İhsan Paşa'dan oluşuyordu. Alt komitelerin birlikte çalışacağı kurumlar sırasıyla Eğitim, Sağlık, Adalet Bakanlığı, Ankara Belediyesi, Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) ve Kadın Yardım Cemiyeti'nden müteşekkildi.⁵⁴

Destek isteyen kuruluşlarının tamamı taleplerini, bir Türk bir Amerikalı ve bir talep sahibi kuruluş temsilcisinden oluşacak karma komisyona yap-

51 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 3.

52 *Cumhuriyet*, Türk Amerikan Dostluğu, 16 Kânunuevvel [Aralık] 1931. s. 1.

53 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 15.

54 *LCMD. The Papers of Mark L. Bristol 64*, Diagram of Cooperation, 17 Ekim 1929.

mak zorundaydılar. Talebin kabul edilmesi durumunda teminat akçesi Türk ve Amerikalı taraflarca eşit olarak karşılanacaktı. Projelerin yürütülmesinde görev alacak Amerikalı personelin giderleri bu meblağa dâhil olmayacaktı.⁵⁵ Yeni faaliyet usulleri kapsamında 1931 yılı başına kadar AFT ile daha önce belli girişimlerde bulunmuş Türk kökenli cemiyetlerin çalışmaları ve ilgili faaliyetler sonlandırıldı. Böylece Ocak ayında Hayır İşlerine Yardım Cemiyeti resmen çalışmaya başladı. Amaç eğitim ve sosyal hizmet alanıyla sınırlı, fakat bu alanların tamamına nüfuz edebilecek girişimler oluşturmaktı.

Kuruluşundan bir yıl sonra AFT, 1931 yılı sonbaharında Türk Öğrenciler Münazara Grubunu ABD'ye götürerek 35 Amerikan kolejini gezdirmeyi ve buralarda kaynaştırmaya yönelik münazaralar gerçekleştirmeyi planlamıştı. Türk öğrenciler söz konusu münazaralarda büyük bir başarı göstererek 25 münazaranın yarıdan fazlasını kazandılar.⁵⁶ Cemiyet'in diğer planı Mustafa Kemal tarafından kurulan Gazi Orman Çiftliği'ne (1950 yılından sonra Atatürk Orman Çiftliği adını almıştır) ABD menşeli safkan sığır bağışlamaktı. Söz konusu safkan büyükbaş hayvanlar üç *Jersey* ve üç *Guernsey* sığır ve bir boğa olarak 1931 yılı Ekim ayında Ankara'ya gönderildi. Jersey sığırları verimlilikleri ve süt kaliteleri ile Anadolu'da katkı sağlayabilecek özellikteydi.⁵⁷

Tanıtım çalışmaları, sosyal hizmetlere yönelik faaliyetlerle eşgüdüm içerisinde devam ediyordu. 1931 yılı sonunda Jennings, Amerika Ulusal Öğrenci Federasyonu'nun davetlisi olarak radyo programına katıldı ve Türkiye'deki son gelişmeleri değerlendiren bir konuşma yaptı. Program öncesinde klasik Türk müziği çalınarak dinleyicilerin ilgisinin programa yoğunlaşması ve Türk kültürünün sanatsal yönünün Amerikan halkına gösterilerek on yıllardır sürdürülen kara propagandayla oluşturulan olumsuz algının değiştirilmesine çalışıldı.⁵⁸ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, AFT'nin faaliyetlerinden ve Türkiye'ye gönderilen safkan büyükbaş hayvanlardan oldukça memnun kalarak aynı yıl Cemiyet bağışçılarının her birine imzalı fotoğrafını gönderdi.⁵⁹

Bütçe imkânları kapsamında 1931 yılına kadar yürütülen faaliyetlere ek olarak AFT ayrıca, ilk üç yıllık dönem programında; Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içinde yeni kitaplar çevirerek yayınlamayı, Ankara'daki okullarda okuma odaları ve kütüphaneler kurmayı ve bebek bakımı konusunda eğitim vermeyi amaçlamıştır. 1928 yılı sonunda gerçekleşen alfabe değişikliği çeviri faaliyetlerini kısa bir süreliğine olumsuz etkilemiştir. Daha sonra gençlere yönelik çeviri faaliyetleri artırılarak Amerika'da yayınlanan önde gelen eserler üzerinden devam ettirilmiştir.⁶⁰

55 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 18.

56 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT, Reports of the Executive Vice President, May 27, 1932.

57 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT, Reports of the Executive Vice President, May 27, 1932.

58 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, December 26, 1931.

59 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT, Reports of the Executive Vice President, May 27, 1932.

60 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT, Reports of the Executive Vice President, May 27, 1932.

Çalışmaların etkili olabilmesi için faaliyetlerin sonuçlarının ve ihtiyaçların tespiti önemliydi. Bu amaçla New York Eyalet Çalışma Departmanı ile işbirliği içinde Ankara'da 16 yaş altında çalışan fakir çocuklara yönelik bir saha araştırması yapıldı. 1931 yılı ortalarına kadarki faaliyetlerinden AFT tarafından yürütülen çalışmaların büyük kısmı Ankara'da gerçekleştirilmişti. Buna karşın AFT, Kayseri'de eğitim görerek köylerde görevlendirilen öğretmen adaylarına yönelik köy rekreasyonu, temizlik ve ilk yardım gibi köydeki yaşamı iyileştirme-ye yönelik eğitim çalışmalarını da faaliyet programına dâhil etti.

AFT, Adalet Bakanlığı ile işbirliği içerisinde hapisanelerin iyileştirilmesi, hapisanelerde ticaret okulu açılması ve çocuk suçluların yetişkinlerden ayrı hapisanelerde tutulmasına yönelik çalışmalarına da hız verdi. AFT'nin desteklediği bir diğer girişim yetenekli Türk öğrencilerin ABD'de yükseköğretim eğitimi almasıydı. Programdan yararlanacak öğrencilerin, İngilizce dil bilgisine sahip olmaları ve ABD'deki masraflar için Türkiye'den mali destek bulmaları gerekiyordu.⁶¹

Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti'nin Faaliyetleri ve Bütçesi

Cemiyet'in 1930 yılı mali hesaplarına bakıldığında, kuruluş yılında ABD'deki bağışçılardan 22.753,12\$ bağış toplandığı ve aynı yıl masrafların 17.087,32\$ tuttuğu görülmektedir. İlk yılda harcamalar düşüldükten sonra yardım faaliyetleri için ortalama 6 bin dolarlık bir kaynak kalmıştır. Tescil edilmemiş olmasına rağmen AFT'nin 1925 yılı itibarıyla İzmir'de başlayıp 1928'den itibaren Ankara'da devam eden çalışmaları sonucundaki toplam masrafı; 1 Ocak 1925 - 31 Aralık 1930 yılları arasındaki altı yıllık sürede şu şekilde gerçekleşmiştir. Toplam bütçe: 277.967,43\$'dır. Aynı yıl içinde ortak faaliyetlere Türkiye menşeli yardım kuruluşları tarafından aktarılan meblağ yukarıda zikredilen miktardan daha fazladır.⁶² Cemiyet Ankara'ya taşındıktan sonra İzmir'deki şube lağv oldu.⁶³

Cemiyetin bütçesinin ve Türkiye'deki yardım çalışmalarına ayrılabilen meblağın genel bütçeye oranının tespit edilebilmesi için resmi tescil yılı olan 1930'daki harcamaları incelemek gerekmektedir. Harcamaların dökümü şu şekildedir:

ABD'deki bağışçılardan gelen yardım	22.753,12\$
New York Bürosu'nun masrafları (kira, seyahat, personel vs.)	3.866,71\$
Ankara'daki yardım faaliyetleri (oyun sahası, bebek bakım evi, klinik vs.)	12.897,72\$
ABD'deki Türk öğrencilere yönelik çalışmalar	322.89\$
1930 yılı toplam gideri	17.087,32\$
Hizmet fazlası	5.665,80\$ ¹

61 *American Friends of Turkey*, New York, [1931]. s. 20, 22.

62 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, May 25, 1931.

63 Bali, a.g.e., s. 231.

Ankara'da 1929 yılında yapılan harcama toplamı 36.959,00\$'dır. 1931 yılı başına kadar Ankara'da yapılan toplam harcama ise 54.052,32\$'dır. Ankara'dan sonra en yoğun faaliyet gösterilen yer İzmir'dir. İzmir'de yapılan çalışmalara harcanan paraların dökümü şu şekildedir: 1925 yılında 21.052,96\$; 1926 yılında 18.421,05\$; 1927 yılında 33.957,65\$; faaliyetlerin Ankara'ya kaydırıldığı yıl olan 1928'de 30.489,45\$. Böylece AFT dört yıl faaliyet gösterdiği İzmir'de toplam 103.921,11\$'lık harcama yapmıştır. Bunlara ek olarak Türk Ocakları ana binasının inşasına 120.000,00\$ harcama yapılmıştır ve AFT'nin Türkiye'deki faaliyetlerinde 1931 yılı başına kadar harcanan paranın toplamı 277.967,43\$'dır.⁶⁴ Harcama listesine bakıldığında AFT'nin Türk öğrencilere yönelik burs desteğinin çok düşük ve yetersiz olduğu görülmektedir.

Türk Ocağı binasının yapımına sağlanan katkıyla ilgili olarak daha sonraki yıllarda anlaşmazlık yaşanmıştır. Türk Ocağı, 1931 yılında kapatılmıştır. Ocak aynı yıl Atatürk'ün isteğiyle Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile birleşmiş ve Ankara'daki bina CHF'nin Genel Merkezi olmuştur. CHF, bir sivil girişim değil, siyasi partiydi ve ABD'den gelen bağışlarla inşa edilen Türk Ocağı Genel Merkezinin CHF'nin mülkiyetine geçmesi projenin amacına aykırıydı.

1931 yılı bütçe planlaması ise şu şekildedeydi: Çeviri, yayın, okuma salonu, kütüphane işleri için 4.000,00\$; bebek bakımevi ve çocuklara yönelik programlar için 7.500,00\$; muhtaç kadınlara yönelik faaliyetler için 5.000,00\$; çalışan çocuklar evi ve Ankara'daki acil yardım çalışmaları için 10.000,00\$; Ankara'da daimi bir büro kurulması için 4.250,00\$; saha araştırması için 263,00\$; Ankara'daki Amerikalı sekreterlerin maaş ve masrafları için 7.200,00\$; New York bürosu masrafları için 8.100,00\$, büro masraflarının 2.100,00\$'lık kısmı Rayford W. Alley tarafından karşılanacaktır; ABD'deki Türk öğrencilere yönelik çalışmalar için 2.200,00\$; diğer devam eden projeler için 6.000,00\$. 1931 yılı bütçesine göre toplam harcama 52.413,00\$ tutacaktır ve bu miktarın 20.950,00\$ Amerikalı bağışçılar tarafından karşılanacaktır. Hatırlanacağı gibi büro ve personel masrafları hariç, yardım faaliyetleri için Hayır İşlerine Yardım Cemiyeti de AFT ile eşit miktarda katkı sağlayacaktır. Bahse konu kapsamda personel ve büro giderleri düşüldükten sonra sağlanması gereken katkı 16.250,00\$'dır. Bu durumda ABD'den 15.213,00\$ tutarında ek katkı sağlanması gerekiyordu.⁶⁵

Yukarıdaki rakamlar dikkate alındığında AFT tarafından yapılan yardım faaliyetlerinin küçük hacimli olduğu ve çalışmaların belli bir standardın ötesine geçemediği düşünülebilir. Aynı dönemde Türk-Amerikan ticari ilişkilerinin 10 yıllık ortalaması sene başına yaklaşık 32 milyon dolar civarındadır. Oysa Jennings önderliğindeki AFT tarafından aynı zaman aralığında Türkiye'de yürütülen faaliyetlerin toplam değeri yarım milyon dolar civarındaydı. Bu değerlendirmenin içerisinde, 1929 yılında ABD'de yaşanan ve tüm dünya piyasalarını

64 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, Table C, May 25, 1931.

65 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Report of Controller, Table D, May 25, 1931.

Görüş

Akademik
Bakış

19

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

sarsan finansal krizin sebep-sonuç ilişkisi içerisinde AFT'nin Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini olumsuz etkilendiği gerçeği de dikkate alınmalıdır. Faaliyetler birkaç önemsiz istisna hariç İzmir ve Başkent Ankara ile sınırlı kalmıştır. Buna karşın Türkiye'ye yönelik yatırımların oldukça sınırlı olduğu bir dönemde AFT, iki kentle sınırlı olsa da ABD'den sağladığı karşılıksız fonları kullanarak eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet alanında örnek projelere imza atmış, imkânlar ölçüsünde diğer il ya da ilçelerdeki talepler de karşılanmaya çalışılmıştır. Örneğin 1931 yılında gelen istek üzerine Kapadokya'da da bir çocuk oyun sahasının kurulması için teknik destek sağlanmıştır.

AFT'nin 1931 yılı Haziran ayında yapılan yıllık toplantısında danışma komisyonunun üye sayısı yediden yirmiye çıkarıldı ve mali konulara ilişkin tüzük maddelerinde işleyişi kolaylaştırıcı değişiklikler yapıldı. Bu yapılanmadan önce danışma komisyonu dördü Türk ve dördü Amerikalı olmak üzere eşit sayıda sekiz üyeden oluşuyordu.⁶⁶ Başkanlığı, 1932 yılına kadar W. H. Hoover yürütmüştür. Cemiyet'in en önde gelen destekçisi de olan Hoover'ın 1932 yılı baharında ölmesi üzerine Jennings başkanlığı Amiral Bristol'a teklif etti. Hoover ölmeden önce 10 yıl boyunca Cemiyet'in çalışmalarının finansmanında kullanılacak Emanet Fonu oluşturmuştu.⁶⁷ Bristol, AFT'nin kurulmasında önde gelen fikir sahipleri arasındaydı ve yıllık toplantıya katılarak büyük bir memnuniyetle başkanlık görevini üstlendi.⁶⁸ Bu tarihlerde Jennings'in 25 yaşındaki avukat oğlu Asa Will Jennings de AFT çalışmalarında aktif olarak görev almaya başladı. Oğul Jennings Cemiyet'in Sekreter Yardımcılığı görevini yürütüyordu ve New York'taki büroda görev yapıyordu.⁶⁹

Eğitim ve sosyal hizmet alanlarındaki çalışmalar devam ederken ABD'de beklenmedik bir sorunla karşılaşıldı. Lozan'da (1923) imzalanan Türk-ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın onayını engelleyerek 1927 yılına kadar iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasını engelleyen Ermeni lobileri 1932 yılı seçimleri öncesinde yeniden faaliyete geçti. Lobiler, bağımsız Ermenistan ve Anadolu'da kurulacak Ermeni Devleti için manda idaresi gibi hamleleri için en önemli desteği Demokrat Parti'den almışlardı.⁷⁰ Seçimlere çok az bir süre kala Demokratları etkilemeye yönelik çalışmalara yeniden hız verildi. Son girişimin en kolaylaştırıcı faktörü lobilere karşı itiraz yükseltecek örgütlü bir karşı bloğun olmamasıydı. Mevcut durumu dikkate alan Baba Jennings ve Rayfort W. Alley Ermeni lobilerinin olası zararlı faaliyetlerini engellemek için Haziran ayında

66 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, June 15, 1931.

67 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, May 9, 1932.

68 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, June 6, 1932.

69 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, June 28, 1932.

70 Milli Mücadele döneminde ve sonrasındaki Ermeni faaliyetleri için bkz. Hikmet Öksüz, İsmail Köse, *ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2015.

Washington'a gitti.⁷¹ Ermeni faaliyetlerine karşı uygulamaya konulan plan kapsamında; üye sayısını artırmaya yönelik çalışmalara hız verildi ve tanıtıma yönelik bir yayın bürosu kuruldu.⁷²

Aynı yılın Ağustos ayında New York Üniversitesi Eğitim Profesörü Bayan Beryl Parker AFT'yi temsilen Türkiye'ye gelerek Milli Eğitim Bakanlığı öncülüğünde okulöncesi eğitim çalışmalarında bulundu. Cemiyetin 1932 senesi yıllık toplantısı 27 Mayıs 1932 tarihinde, Bristol Başkanlığı seçildikten sonra Cemiyet'in ilk icracı müdürler toplantısı ise 11 Ağustos'ta yapıldı. Jennings'in önerisinin aksine Bristol'un isteğiyle bu toplantıya Türk temsilciler davet edilerek toplantı sadece Amerikalıların katılımıyla gerçekleştirildi. Bristol, toplantıya Robert Dunn ile geldi.⁷³ Dunn, Bristol'un Türkiye'deki görevi esnasında istihbarat subayı olarak görev yapmıştı. Buna karşın anılarında AFT'nin Türkiye'deki ya da New York'taki faaliyetleri hakkında kayda değer herhangi bir bilgi vermez.⁷⁴ Bristol ile Jennings arasındaki mektuplaşmalarda Jennings tarafından Çanakkale'den alınan kil toprak örneklerinin ABD'de analiz edilmeye çalışıldığı görülür. Örneklerin tarım amaçlı ya da çömlek yapımı veya başka bir amaçla mı ABD'ye götürülerek analiz edildiği hakkında Jennings'in mektuplarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁵

Çanakkale'den götürülen killerin ABD'de analiz edilmesinin nedenini oğul Jennings'nin Bristol'a yazmış olduğu bir mektuptan öğrenmekteyiz. 1930'lu yıllarda Türkiye'de porselen imalatı yoktu ve yemeklik tüm tabaklar yurtdışından ithal ediliyordu. Baba Jennings Türkiye'de yerli porselen fabrikası kurarak tabak ithalatının engellenmesini ve bu alanda girişimci bir endüstri oluşturulmasını istiyordu. Çanakkale'den alınan örneklerden istenilen olumlu netice elde edilememiştir.⁷⁶

Ermeni lobilerinin tekrar faaliyete geçmesi üzerine kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik tanıtım çalışmalarına ağırlık verildi. 1933 yılının 29 Ekim'inde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılı kutlanacaktı. Son yüzyılda uzun seneler devam eden savaşıardan sonra Türk halkı ilk defa 10 yıllık kesintisiz bir barış dönemi yaşamış, modernleşme ve kalkınma alanında önemli atılımlar yapılmıştı. Toplam içinde çok büyük bir paya sahip olmasa da AFT'nin Bristol ve Jennings önderliğindeki çalışmaları özellikle eğitim ve sosyal hizmet-

71 New York Times, *Fight Plank on Armenia*, June 27, 1932.

72 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, July 29, 1932.

73 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to Jennings, August 5, 1932.

74 Robert Dunn, *World Alive, A Personal Story*, Crown Publishers Inc. New York 1956.

75 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to Jennings, October 3, 1932.

76 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, July 19, 1933; Çanakkale, adını çanak yapımıcılığından almıştır. Bölgede toprak kaplar asırlardır imal edilmekteydi. Amerikalıların porselen yapımı için Çanakkale'den kil örneği almaları ilgi çekicidir. Günümüz Türkiye'sinde seramik sektörünün ağırlık merkezlerinden birisinin Çanakkale oluşu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Esin Küçükbiçmen, *Çanakkale Seramikleri'nde Hayvan Figürleri ve Günümüz Yorumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2007.

Görüş

Akademik
Bakış

21

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

ler alanında örnek sayılabilecek katkı sağlamıştı. Buna karşın ABD'de de olumsuz Türk algısı hâlâ görülmektedir. Jennings ve Bristol misyoner ve Osmanlı uyruğu Ermenilerin tek taraflı kurguladığı bu algıyı ortadan kaldırmak için çalışıyordu. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarını fırsata çevrilerek radyo yayını vasıtasıyla hem Türkiye'nin ABD'de tanıtılması hem de AFT'nin faaliyetlerinin Amerikan halkına anlatılarak daha geniş bir tabana yayılması mümkün olabildi. Bristol Türkiye'de görevdeyken benzer yayınları daha önce yaptırmıştı.⁷⁷

Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları kapsamında Jennings, Mustafa Kemal Paşa'nın da radyo konuşmasıyla Amerikan halkına hitap edeceği bir tanıtım kampanyası düzenleyebilmek için 1932 yılı Ağustos'unda keyfiyeti AFT Başkanı Bristol'a yazdı: "*[planladığımız programda] sen ve Ankara'dan Gazi [Mustafa Kemal] birer konuşma yapabilirsiniz. ... programdan elde edeceğimiz en önemli kazanım bu sayede hiç para harcamadan Cemiyetimiz [AFT] ve Türk Hükümeti için milyonlarca dolar değerinde tanıtım yapabileceğiz.*"⁷⁸ Jennings, ABD Başkanı, Atatürk, iki devlet büyükelçileri ve Bristol'un konuşma yapacağı genel bir radyo programı yapmak istiyordu ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey [Aras] söz konusu faaliyetlere destek veriyordu. Onuncu yıl tanıtımları Jennings'in planladığı ve arzuladığı düzeyde gerçekleştirilememiştir. Zira hazırlıkları organize etmek ve Türkiye'deki faaliyetlerin işleyişiyle ilgili durum tespiti yapmak üzere aynı yıl Ankara'ya gelen Jennings ağır bir hastalık geçirmiş İstanbul'daki görevi esnasında kuruluşuna Bristol tarafından öncülük edilen İstanbul Amerikan Hastanesi'nde uzun süre yatmak zorunda kalmıştı.⁷⁹

Onuncu yıl kutlamalarının küçük bir provası olarak, 1932 yılı Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun dokuzuncu yıl kutlamaları kapsamında New York ve Washington'da küçük çaplı bazı etkinlikler gerçekleştirildi.⁸⁰ ABD'deki etkinlikleri Jennings'in oğlu Asa W. Jennings organize ediyordu. Bu amaçla 29 Ekim'de Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey'in de katılımıyla bir öğle yemeği düzenlendi. Başkan Bristol işlerinin yoğunluğu nedeniyle yemeğe gelemedi. Yemek, Amerikan basınındaki tanıtım için önemli katkı yaptı.⁸¹

1933 yılı başına kadar Asa K. Jennings Türkiye'deki yardım çalışmalarına yönelik önemli görevlerde bulundu ve AFT'nin kurulmasına öncülük ede-

77 LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, "Enclosure, Adress Broadcasted Oct. 27, 1925, 9-9:30 pm. From Gimbell Building NY", Confidential Diary, From 1 August to 31 October, 1925. s. 13 (Ek s. 1-8).

78 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, August 16, 1932.

79 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Jennings to Amiral Bristol, October 3, 1932; Amerikan Hastanesi, Amerikan Yüksek Komiseri olarak görev yapan Amiral Bristol'un öncülüğünde Nişantaşı'nda 1920 yılında kurulmuş ve uzun süre Amiral Bristol Hastanesi şeklinde adlandırıldıktan sonra, Amerikan Hastanesi adını almış ve 1995 yılında Vehbi Koç Vakfı'na dâhil olmuştur (Yazarların Notu).

80 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to W. Jennings, October 24, 1932.

81 New York Herald Tribune, *Turkish Republic Nintgh Brithday Observed Here*, 14 November 1932.

Gazi

rek Türk milletine katkı sağladı. Jennings, 1932 yılında Türkiye'ye geldiğinde hastalanmıştı ve kalbindeki sorun Türkiye'deki ikametini zorlaştırıyordu. Sağlık sorunlarına rağmen çalışmalara ara vermeyen Jennings, Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları için 1933 yılı Ocak ayında Washington'a döndüğünde aniden öldü.⁸² Beklenmedik bu hadise üzerine İcra Komitesi'nin kararıyla Jennings'in oğlu Asa W. Jennings babasının görevini üstlendi.⁸³

AFT'nin resmi faaliyetleri başlamadan birkaç yıl önce, 1924 yılında Türk eğitim sisteminin yeniden yapılanma çalışmalarında, Avrupalı uzmanların yanı sıra Kolombiya Üniversitesi Öğretmenler Koleji Hocası John Dewey de Türkiye'ye gelerek çalışmalara katılmıştı.⁸⁴ Ankara, daha önce de Amerikalı uzmanlardan faydalanmak istemişti. Buna karşın Dewey, uzmanlığından yararlanılan ilk Amerikalı bilim adamıdır. Uzun süren çalışmalar sonrasında Amerikan eğitim modelinin okullarda uygulanmasına karar verilmişti. Zikredilen karar doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı, Amerika'ya öğrenci göndermek için burs ve okul imkânlarının araştırılması amacıyla AFT'ye başvurdu.⁸⁵ Bursa'da bir kız lisesi ve Ankara, Eskişehir gibi illerde ortaokul ve liseler kurulmasına destek veren AFT, Bakanlığın taleplerini titizlikle ele alarak istenilen bilgilendirmeyi yaptı.⁸⁶

ABD Kongre Arşivi'nde AFT ile ilgili belgelerin bir kısmı Amiral Bristol vesikalari içinde bulunmaktadır. Söz konusu kayıtlar içinde dikkat çekici bir bilgi bulunmaktadır. Hoover'in 1932 yılı baharındaki ani ölümünden sonra AFT Başkanlığı görevine seçilen Bristol, Joseph Grew'dan sonra 1932 yılı Mart ayında Büyükelçilik görevini üstlenen Charles H. Sherill'in 1933 yılı Mart ayında görevinin bitiminden sonra Büyükelçi olarak Ankara'ya atanmak istiyordu. Bu amaçla Jennings'in oğlu ve diğer AFT idarecileri tarafından Demokrat Başkan Franklin D. Roosevelt'e birkaç mektup yazıldı.⁸⁷ Bristol'un girişim ve beklentileri sonuç vermemiş ve 13 Haziran'da Robert P. Skinner Büyükelçi olarak Ankara'ya atanmıştır. Skinner de AFT bağışçılarıyla benzer şekilde Ohio doğumluydu.

Jennings'in ölümünden sonra onuncu yıl kutlama çalışmalarının organizasyonunu oğlu Asa W. Jennings üstlenmişti. AFT'nin kutlamalara yönelik tanıtım broşüründe Türkiye'deki gelişmelerden bahsedilerek yürütülen çalış-

82 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Anita McCormick CK Blaine to Amiral Bristol, January 28, 1933.

83 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to W. Jennings, March 9, 1933.

84 LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VI*, War Diary, Confidential, March 10, 1924. s. 5.

85 LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Ragıp Nurettin to American Friends of Turkey, February 16, 1933.

86 LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, July 19, 1933; YMCA'nın idaresindeki Bursa Amerikan Kız Lisesi'nde okuyan iki Türk öğrencinin Hıristiyan olması tepki çekmiş ve daha sonra bu okul kapatılmıştır. Bkz. Resul Çatalbaşı, "Young Men's Christian Association'ın Türkiye'deki Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55:1 (2014). s. 107-108.

87 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Abram I. Elkus to Amiral Bristol April 28, 1933.

Görüş

Akademik
Bakış

23

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

malarda Türkiye ile birlikte işbirliği içerisinde bulunduğu ve AFT'nin üstlendiği faaliyetleri kademeli bir şekilde Türkiye'ye devredeceği belirtiliyordu.⁸⁸ Kutlamalar için oluşturulan takvime göre; Ocak ayından başlamak üzere New York'taki radyoların her birinde ayda bir kez Türkiye'yi tanıtıcı bir program yapılmasına, tanıtıcı poster ve kitapçıkların hazırlanmasına, Türkiye'ye bir tanıtım gezisi gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ekim ayında gerçekleştirilecek uluslararası yayına ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve her iki ülke büyükelçilerinin katılımı sağlanacaktı. Ayrıca Türkiye'den kutlamalar için ABD'ye bir tanıtım ziyareti ayarlanacak, ziyaretçilerin Beyaz Saray'da kabul edilmesi sağlanacaktı. Kutlamaların son günü 29 Ekimde Waldorf Astoria Otelinde halka açık bir akşam yemeği verilecek ve Atatürk'ün radyo konuşmasının katılımcılar tarafından dinlenmesi sağlanacaktı.⁸⁹

1930'lu yıllar Türk-Yunan ilişkilerinin dostluk temelinde sağlam zemine oturduğu bir dönemdir. İkili ilişkiler 1934 yılında Balkan Paketi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Bu nedenle Yunanistan'ın New York temsilcisi de 29 Ekim'deki akşam yemeğine davet edildi.⁹⁰ Oğul W. Jennings'in onuncu yıl kutlamalarıyla ilgili yaptığı yoğun çalışmayı Bristol ile mektuplaşmalarından tespit etmek mümkündür. W. Jennings, kutlamalar için 29 Ekim günü ABD'nin ulusal radyo kanallarından birisi olan NBC'den 45 dakikalık ulusal yayın sözü aldı.⁹¹

Kutlamalar, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Başkan Roosevelt'in gerçekleştirilemeyen ortak radyo konuşmaları ve birkaç istisna hariç planlandığı gibi yapıldı. Bristol ve Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey İngilizce ve Türkçe radyo konuşması yaptı. Başkan Roosevelt de yemeğe bir mesaj göndermişti. Bristol konuşmasında, AFT'ye uzun süre hizmet etmiş olan Asa K. Jennings'in faaliyetlerinden de bahsetti. İstek oğul W. Jennings'ten gelmişti.⁹² Kutlamalar Türkiye'de de memnuniyetle takip edildi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, New York'taki tanıtım yemeği ve radyo yayını için Başkan Bristol'a bir teşekkür telgrafı gönderdi. Gazeteler de kutlamalara geniş yer verdi.⁹³ Onuncu yıl kutlamalarının başarılı olmasının sağladığı heyecanla 1934 yılında da Türk yemeklerinin ve ABD'deki Türk öğrencilerin temsil ettiği halk oyunlarının sunulduğu dar kapsamlı kutlamalar yapıldı.⁹⁴

88 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Stanley Howe, Program of Activity Leading up to Tenth Anniversary Celebration, October 29, 1933.

89 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Stanley Howe, Program of Activity Leading up to Tenth Anniversary Celebration, October 29, 1933.

90 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to W. Jennings, October 24, 1933.

91 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, October 24, 1933; *Cumhuriyet*, "Radyo ile bir Konferans", 29 Teşrinievvel [Ekim] 1929. s. 3.

92 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, October 31, 1933.

93 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, November 27, 1933; *New York Times*, "Turks Celebrate 10 Years of Regime", October 30, 1933.

94 LCMD *The Papers of Mark L. Bristol-64*, AFT to Amiral Bristol, November 79, 1934.

Jennings'in ölümünden sonra onuncu yıl ve akabindeki kutlama çalışmalarının düzenlenmesini oğlu Asa W. Jennings üstlenmiştir. 1933 yılı sonlarına doğru AFT'nin adının değiştirilmesi gündeme geldi. Başkan Bristol öneriyi desteklemekle birlikte yeni isim konusunda AFT yönetiminde bir uzlaşma yoktu.⁹⁵

İsim değişikliğine gidilmesinin temel nedeni, dünya piyasalarını sarsan ekonomik kriz sonrası mali sorunların yaşanmasıydı. Doların devalüe olmasının da etkisiyle AFT'nin bütçesi her geçen yıl daha fazla daralıyordu ve bu durumun geri döndürülmesi mevcut şartlar altında imkânsızdı. 1934 yılına gelindiğinde Türkiye'deki girişimlerin Türkiye Cumhuriyeti kuruluşlarına devredilmesine, son dört yıldır Türkiye'de görev yapmakta olan daimi temsilci Gannaway'ın ABD'ye geri çağırılmasına ve sadece eğitim desteğiyle tanıtım çalışmalarına ağırlık verilmesine karar verildi.⁹⁶

Tanıtıma öncelik verilmesi önemliydi. Nitekim ABD'deki tanıtım çalışmaları yok denecek kadar kısıtlıydı. Türkiye'de devam eden faaliyetlerin aksamaması için W. Jennings her yıl birkaç ay Türkiye'ye gelerek eğitim çalışmaları için gerekli temaslarda bulunacak, böylece birkaç aylık süre için daimi temsilcilik görevini üstlenecekti.⁹⁷ 1937 yılındaki tüm faaliyetler için 18.391,75\$ gelirin bütçeye kaydedilebilmesi ve bütçenin büyük kısmının personel ve büro masraflarına ayrılması mali durumun zorluğunu göstermekteydi. 1937 yılına gelindiğinde Niyazi Berkes, Necmi Sarı, Zekiye Süleyman ve adları bütçede belirtilmeyen iki diğer öğrenciyi ABD'de eğitim bursu verilmekteydi.⁹⁸

Faaliyetlerini sınırlandırma kararı aynı zamanda Türkiye'de yaklaşık 15 yıl faaliyet gösteren AFT'nin saha çalışmalarının da sonlandırılması anlamına geliyordu.⁹⁹ Cemiyet'in faaliyetlerini kısıtlama kararından sonra W. Jennings, Türkiye'ye gelerek ABD Elçilik görevlisi Howland Shaw ile birlikte Türk yetkililerle görüştü. Görüşmede, 1934 yılından itibaren yapılacak faaliyetler için şu dört karar alındı:

95 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Amiral Bristol to W. Jennings, November 17, 1933.

96 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, February 28, 1934.

97 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, W. Jennings to Amiral Bristol, February 28, 1934.

98 *LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64*, Statement of Income and Exepnse, December 31, 1937; AFT bursuyla ABD'de eğitim gören Niyazi Berkes, Türkiye'de sosyolojinin öncü isimleri arasında yer alır. Türkiye'ye karşı Sovyet tehditlerinin arttığı bir dönemde sol ve komünist düşünce akımlarına yatkınlığı nedeniyle yine ABD'de eğitim görmüş olan Behice Boran ile birlikte 1948 yılında Ankara Üniversitesi DTCF'deki görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Berkes ile aynı dönemde ABD'de eğitim gören öğrencilerden birisi de Mihri Belli'dir. Mihri Belli ve Behice Boran'ın AFT bursu alıp almadığını tespit edemedik, ancak Mihri Belli ve Behice Boran gibi Türkiye'deki sosyalist/komünist düşüncenin simge isimlerinin ABD eğitim sistemi içerisinde yetişmiş olmaları dikkat çekicidir (Yazarların Notu). Mihri Belli, Yahudi Komünist Davit Nae ile Edirne'de Alliance okulunda (1924) eğitim görmüş ve ikili çok iyi arkadaş olmuştur. Bilgi için bkz. Rifat N. Bali, "Unutulmuş Bir TKP'li Davit Nae", *Toplumsal Tarih*, 202, Ekim 2010. s. 70-76.

99 Bali, a.g.e., s. 407.

1-Türkiye'deki kalifiye yetişkin kız ve erkek öğrencilere/idarecilere titiz bir seçimden sonra ABD'de eğitim için burs olanağı sağlamak. AFT'ye göre Türkiye'deki idareciler asker kökenliydi ve görev yaptıkları alanlarda eğitilmemişlerdi. ABD'de eğitilecek genç nesil daha sonra bu görevleri devralacak ve uzun soluklu bir kazanç sağlanacaktı.

2- Türkiye'nin ABD'de etkili tanıtımını sağlamak.

3-Türk eğitim ve yardım kuruluşlarına danışmanlık katkısı sağlamak.

4- Bütçe imkânları ölçüsünde ortak projelere devam etmek.¹⁰⁰

Türkiye'nin ABD'de tanıtımı için 1935 yılı başında Harold Strong Cooperation adlı bir firma ile anlaşılmış ve firmaya bir de fizibilite raporu hazırlattırılmıştı.¹⁰¹ AFT, tanıtım çalışmalarını söz konusu firmayla Türk Büyükelçiliği ve New York Başkonsolosluğu'nun üstlenmesini arzuluyordu. Yeni Büyükelçi Münir Ertegün ile yapılan görüşmede Jennings'e projenin destekleneceği bildirildi.¹⁰²

Küçülme kararından sonra AFT, yönetim kurulunda kararlaştırıldığı şekilde sahadaki faaliyetlerini büyük oranda sonlandırarak tanıtım, burs ve eğitim çalışmalarına yöneldi. Çalışmalar, Başkan Bristol Washington'da ikamet ettiği ve kendi özel işleriyle meşgul olduğu için büyük oranda Asa W. Jennings tarafından yürütülüyordu.¹⁰³ Bristol, daha çok emlak işleriyle ve İstanbul Amerikan Hastanesi'ne ait binanın genişletilmesi ve hastanenin çalışmasını güçleştiren ekonomik problemlerin çözülmesi için başlatılan kampanyayla meşguldü.¹⁰⁴ Bu yıllarda İstanbul Amerikan Hastanesi'ne günlük 30 hasta başvuruyordu.¹⁰⁵

Bu çalışmalara ek olarak, ABD'ye yerleşmek isteyen, fakat Göçmen Bürosu tarafından geri gönderilmesine karar verilen Türk vatandaşlarına da ikamet izni alabilmeleri için yardım ediyordu. Bunlardan bir tanesi Mimar Mukbil Kemal Taş'tır. Kemal Taş 1924 yılında ziyaretçi vizesiyle ABD'ye gelmiş ve New York'a yerleşmişti. ABD Göçmen İdaresi, Taş'ı sınır dışı etmek istiyordu ve AFT, daimi ikamet izni alabilmesi için Bristol ile işbirliği içerisinde Taş'a hukuki destek sağladı.¹⁰⁶

1939 yılı AFT faaliyetleri için en zor yıllardan birisidir. 13 Mayıs 1939 tarihinde Başkan Amiral Bristol öldü. Bristol AFT'nin kurucuları, hatta fikir

100 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, Report of the Executive Vice President, May 27, 1936.

101 Outline of Tentative Public Relations Program for American Friends of Turkey, Harold Strong Cooperation, New York, May 9, 1935.

102 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, W. Jennings to Amiral Bristol, May 3, 1935.

103 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, W. Jennings to Amiral Bristol, June 9, 1937.

104 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, The American Hospital of Istanbul to Amiral Bristol, December 8, 1934.

105 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, American Hospital of Istanbul, Comparative Statistical Report 1933-1934.

106 LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64, File No. 99483/389.1938.

sahipleri arasındaydı. Türkiye'deki görevi esnasında ve özellikle Donanma Komutanlığı'ndan emekliye ayrıldığı 1932 yılından itibaren AFT için aktif olarak çalışmış, Hoover'den sonra AFT başkanlığını üstlenerek aksama yaşanmasını engellemiştir. Bristol'un ölümü, ekonomik sorunlar nedeniyle son birkaç yıldır sahadaki faaliyetlerini azaltarak çalışmalarının sıklet merkezini büyük oranda ABD'ye kaydıran AFT için önemli bir kayıptı. AFT, 1939 yılından sonra oğul W. Jennings, eşi ve Bristol'un eşi Bayan Bristol, Rayfort Allen gibi hayırseverler tarafından devam ettirildi. 1939 yılı II. Dünya Savaşı'nın başladığı yıldır ve savaş kaçınılmaz bir şekilde AFT'nin çalışmalarını da olumsuz etkilemiş, K. Jennings dönemindeki aktif çalışma imkân ve atmosferi bir daha elde edilememiştir.

Sonuç

Türkiye'de 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşme sürecine hız verilmiş; eğitim, kültür ve sosyal hayat büyük bir değişim geçirmiştir. Bu sürecin işleyişinde dış etkenlerin ne kadar etkili olduğu belirsizliğini korumaktadır. 1920-30'lu yıllarda Türkiye'de eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen dönüşüm projeleri üzerinde farkında olunmadan ya da bilinçli bir tercihle batı desteği alınmış mıdır? Eğer alınmış ise bunun içerisinde ABD'yi nerede konumlandırmak gerekmektedir? Bu konular üzerinde maalesef doyurucu bir Türkçe literatür oluşturulamamıştır. Bu çalışmanın yapılaş gayerlerinden biri buna küçük bir katkı sağlamaktır. Türk- Amerikan diplomatik ilişkilerinin kesintide olduğu yıllarda (1917-1927) yaklaşık 8 yıl ABD Yüksek Komiseri sıfatıyla Türkiye'de görev yapmış olan Amiral Bristol'un Amerikan Kongre Kütüphanesi'nde bulunan özel arşivi içerisinde yer alan bir dosya yukarıda ortaya atılan soruları bir nebze açıklamaktadır. Bu çalışma Kongre Kütüphanesinden almış olduğumuz belgelere dayanılarak hazırlanmıştır. Çalışma içerisinde adı geçen ve erken Cumhuriyet dönemine damgasını vuran şahıs ve kuruluşların faaliyetleri dikkate alındığında yukarıda ortaya atmış olduğumuz savlardan ikincisinin delillerine kısmen ulaşılmıştır.

Uzun yıllar Türkiye'de görev yapmış Amerikan yardım kuruluşları ve onların gönüllüleri öz değerlendirmelerini yaparak Cumhuriyetin ilanından sonra konumlarını yeniden belirlemişler ve Türk hukuk sistemi içerisinde kalmayı tercih edenler faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

1927 yılında 10 yıllık bir kesinti döneminden sonra Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve Türk modernleşme çabalarına katkı sağlamak amacıyla 1930 yılında New York merkezli yeni bir sivil toplum kuruluşu meydana getirilmiştir: Türkiye'nin Amerikalı Dostları Cemiyeti (AFT). Bu kuruluşun içerisinde Türkler de yer almıştı. Ancak cemiyet ağırlıklı olarak daha önce Türkiye'de görev yapmış olan Amerikalılardan oluşmaktaydı. Bunların başında uzun yıllar YMCA Uluslararası Komitesi'nde sekreterlik görevini yürüten Asa Kent Jennings gel-

Görüş

Akademik
Bakış

27

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

mektedir. AFT'nin yürütmeden sorumlu başkan yardımcılığı görevini yürüten Jennings vefat tarihi olan 1932 yılına kadar AFT ve onun öncü kuruluşları içerisinde aktif yer almıştır. Jennings kadar bu oluşuma destek olan ve Hoover'den sonra başkanlık görevini üstlenmiş olan kişi ise Amiral Bristol'dur. Gerek Jennings gerekse Bristol uzun yıllar Türkiye'de kalmış olmanın ve Türk insanını yakından tanımanın kazandırdığı tecrübeyle ülkelerine dönüşlerinden sonra Türk- Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde samimi bir çaba içerisinde olmuşlardır. Tabii ki, Amerika'nın çıkarları ve büyük ideallerine sadık kalmak şartıyla...

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

American Friends of Turkey, New York, [1931].

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti, 20/11/1930, Fon No 30100 Kutu 26, D. 801, S. 11.

LCMD The Papers of Mark L. Bristol-64.

Outline of Tentative Public Relations Program for American Friends of Turkey, Harold Strong Cooperation, New York, May 9, 1935.

The Treaty with Turkey, General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, New York 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, İ. II, C. 13/1, Ocak 1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, İ. 29, C. 1, 9 Ocak 1928.

Kitap, Makale ve Tezler

ARMAOĞLU, Fahir, "Türkiye'de Amerikan Okulları Krizi", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, S. 37, C. XIII, Mart 1997.

ATA, Bahri, "The Influence of an American Educator (John Dewey) on the Turkish Educational System", *The Turkish Yearbook*, 2000/2, S. 31. ss. 119-130.

BALİ, Rıfat N., "Unutulmuş Bir TKP'li Davit Nae", *Toplumsal Tarih*, 202, Ekim 2010. s. 70-76.

_____, *The Saga of a Friendship, Asa Kent Jennings and the American Friends of Turkey*, Libra Books, 2009.

ÇATALBAŞ, Resul, "Young Men's Christian Association'ın Türkiye'deki Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55:1 (2014). ss. 101-122.

DUNN, Robert, *World Alive, A Personal Story*, Crown Publishers Inc. New York 1956.

GREW, Joseph C., *Yeni Türkiye*, Çev. Kadir Mustafa Orağlı, Multilingual İstanbul 1999.

KANTARCI, Şenol, "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşumu ve Lobi Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları*, S. 1, Mart-Mayıs 2001.

KÖSE, İsmail, "ABD'de Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık", *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 44, Temmuz/Aralık 2014. ss. 131-155.

KÜÇÜKBİÇMEN, Esin, *Çanakkale Seramikleri'nde Hayvan Figürleri ve Günümüze Yorumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2007.

MAJ. GEN. James Harbord, *Report of the American Military Mission to Armenia*, Government Printing Office, Washington 1920.

ÖKSÜZ, Hikmet, Köse, İsmail, *ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2015.

ÖKSÜZ, Hikmet, Köse, İsmail "Milli Mücadele Döneminde Karadeniz'deki Amerikan Savaş Gemileri", *IV. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon 2012. ss. 265-284.

SARIKAYA, Makbule, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2005.

SARINAY, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

SEZER, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yayını, Ankara 1999.

ŞAHİN, Murat, *Türk Ocaklarının Eğitim ve Kültür Faaliyetleri (1912-1931)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2009.

YILDIRIM, Seyfi, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2005.

Gazeteler

Cumhuriyet

New York Times

Herald Tribune

İnternet Siteleri

<http://www.americanfriendsofturkey.org/> [erişim tarihi 08/02/2016].

Gazisi

Akademik
Bakış

29

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

EKLER

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
İnci Daire Umumî Müdürlüğü
I. no'lu Şube
U. No 48606
H. No 574
T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara 20/11/1930 19

Hulâsa

Yüksek Baş Vekâlet Müsteşarlığına

Baş Vekil Paşa Hazretleriyle görülen Erzurum meâ'usu
Aziz beyin bahs'etmiş olduğu amerikalı mister Jennings ve
mumailayhin mensup olduğu Cemiyet hakkında Vaşington Büyükd
Elçiliğimizin Vekâletin o baptaiki istilamına cevaben gelen
telgrafnâmenin bir sureti leffen takdim edildi Efendim.

Hariciye Müsteşarı

M. M. M. M.

030 10 267 801 11

Çevreli mühürlerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığına ve amânî ve hususî nümerolarına dera' mureddur.

Washington Büyükelçiliği tarafından AFT ile ilgili olarak Hariciye
Vekaleti'ne gönderilen yazı.

AFT'nin Bağış makbuzu örneği

"A New Ideal of American Service in International Cooperation."

Kindly check the phase of work in which you are especially interested.

Child Welfare
 Education
 Turkish Student Aid
 General Program

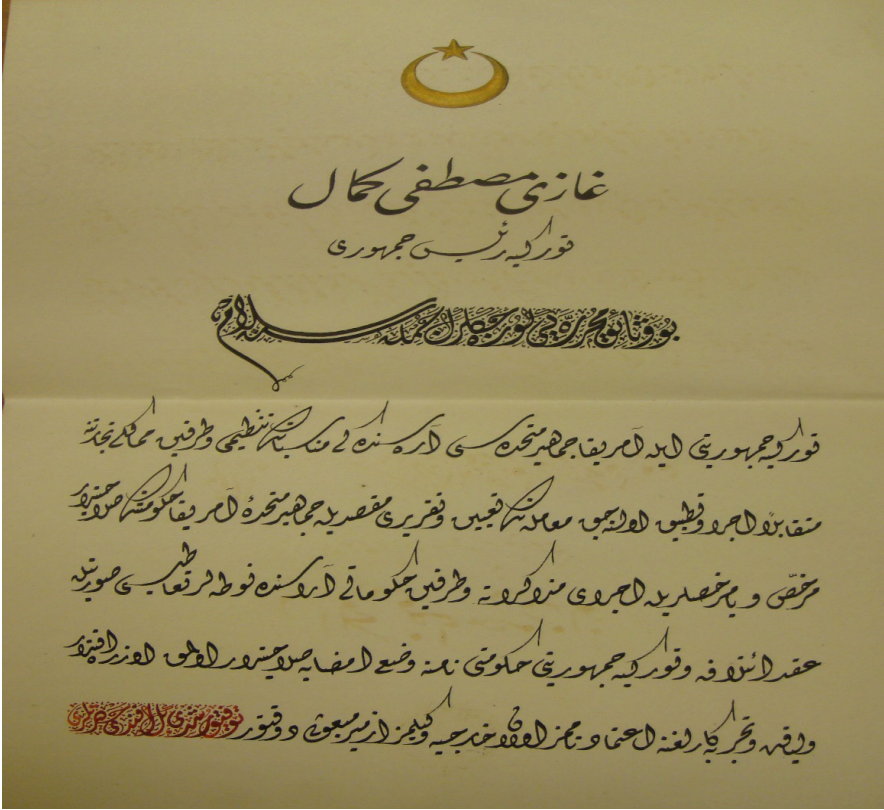
AMERICAN FRIENDS OF TURKEY, INC.
347 MADISON AVENUE, NEW YORK CITY

I enclose herewith \$....., representing my contribution to the work of the American Friends of Turkey for the year ending December 31, 193 .

This includes my annual membership fee of \$2.00.

Name .....
Address .....

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki yazışma örneği

غازمى

Akademik
Bakış

31

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016